

Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša

Jurašinović, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:982673>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Hrvatski jezik i književnost i Engleski jezik i književnost

Ivana Jurašinović

Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša

Diplomski rad

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2018.

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Hrvatski jezik i književnost i Engleski jezik i književnost

Ivana Jurašinović

Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša

Diplomski rad

Humanističke znanosti, Filologija, Teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Trojan

Osijek, 2018.

Sažetak

Slavonija je zbog svojeg karakterističnog zemljopisnog položaja, povijesti i kulture postala dio hrvatske književnosti s prepoznatljivim motivima i temama. Podrijetlo plodnog tla, obrada zemlje za opstanak slavonskog naroda te smještaj na raskrižju kojim su prošli brojni narodi tijekom migracija i osvajanja utjecali su na slavonsko stanovništvo i njihovu kulturu. Rođenjem u Tovarniku Antun Gustav Matoš bio je usko povezan sa slavonskim prostorom. Upoznavanjem slavonskog naroda, kulture i književnosti te zbog života u progonstvu razvio je ljubav prema slavonskom prostoru i čovjeku kao pravom hrvatskom prostoru i čovjeku. Tijekom svog dvadesetogodišnjeg rada Matoš je napisao brojna književna i neknjiževna djela koja je obilježio svojim idejama i razmišljanjima kao pisac, kritičar i domoljub. Tema ovog diplomskog rada jest Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša. Svrha rada je istražiti obilježja Slavonije u njegovim književnim i neknjiževnim djelima. Cilj je istraživanja analizirati vrste obilježja koje je Matoš koristio za stvaranje prepoznatljivog i vjerodostojnog slavonskog prostora u književnosti. Proučavanjem obilježja zaključilo se koja je uloga obilježja Slavonije te razlog izbora slavonske tematike.

Ključne riječi

Slavonija, Slavonija u književnosti, Antun Gustav Matoš, pejzaž, način života, način razmišljanja

Sadržaj

1. Uvod	5
2. Antun Gustav Matoš	7
2.1. Izvori	7
3. Slavonija	9
3.1. Književni kontekst	9
3.2. Kulturni kontekst	11
3.3. Povijesno-zemljopisni kontekst	14
4. Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša	18
4.1. Književna djela	18
4.1.1. Prikaz prostora i ljudi	18
4.1.2. Način života	28
4.1.3. Način razmišljanja	34
4.2. Neknjiževna djela	44
4.2.1. Smjernice za „Slavoniju u književnosti“	44
4.2.2. Obilježja Slavonije	47
5. Zaključak	52
6. Popis literature i izvora	54
7. Prilozi	56

1. Uvod

U ovom radu proučavaju se obilježja Slavonije u Matoševim književnim i neknjiževnim djelima. Na izbor teme utjecala je osobna povezanost s prostorom i poviješću Slavonije. Život na slavonskom selu oblikovao je mnoge Slavonce zbog načina života, načina razmišljanja te iskustava koje su stariji prenijeli na mlađe. Poveznica osobnog iskustva sa znanstvenim proučavanjem slavonske književnosti i slavonskih tema i motiva u književnosti bila je zanimljiva i korisna u ovom diplomskom radu. S druge strane, na izbor autora utjecala je raznolikost Matoševa stvaralaštva koja je omogućila proučavanje obilježja Slavonije u književnim i neknjiževnim djelima sa snažnijom notom subjektivnosti ili objektivnosti.

Kada je u pitanju metodologija, zbog bliske veze sa Slavonijom i osobnog nepoznavanja mnogobrojnih djela Antuna Gustava Matoša, prvi korak bilo je čitanje Matoševih djela sabranih u dvadeset knjiga. Tim postupkom omogućen je izravan i neposredan susret sa životom, stavovima, talentom te osobnim i književnim karakteristikama Matoša. To je dovelo do samostalnog izgrađivanja slike Matoša, njegova života i stvaralaštva. Radi originalnosti i prilagodbe temi diplomskog rada, kriterij po kojem su se razvrstala obilježja Slavonije iz Matoševih djela određen je nakon čitanja i vođenja bilješki. Zbog raznolikosti Matoševog stvaralaštva i vrsta obilježja Slavonije, djela su podijeljena na književna i neknjiževna djela. Takvom podjelom mogu se naglasiti određene osobine tih dviju skupina. U književnim djelima objektivnost je prisutna u promatranju slavonskog čovjeka i prostora, opisivanju slavonskog prostora s notom subjektivnosti u izgrađivanju mjesta radnje, psihološkoj karakterizaciji slavonskog čovjeka, namjeri autora te njegovim idejama koje iznosi jedan ili više likova. S druge strane, u neknjiževnim djelima prevladava subjektivnost s podacima iz autorovog života te njegovim razmišljanjima i osobinama. U neknjiževnim djelima objektivnost se javlja u događajima i situacijama o kojima autor izvještava svog sugovornika ili čitatelje. Nakon osnovne podjele izdvojena obilježja u djelima raspoređena su u nekoliko skupina u književnim te u neknjiževnim djelima. Obilježja koja su se pojavila u književnim djelima raspoređena su u skupine koje se odnose na prikaz prostora i ljudi; na način života te na način razmišljanja. Prikaz prostora i ljudi sastoji se od primjera karakterističnih crta slavonskog čovjeka i motiva slavonskog prostora. Kada pisac opisuje određeni prostor ili kada čitatelj pronalazi obilježja određenog prostora u književnosti, prva obilježja koja će se istaknuti su čovjek koji je pripadnik i predstavnik tog prostora te izgled mjesta u kojem taj čovjek živi. Prve asocijacije na Slavoniju

bile bi Slavonac i Slavonka u nošnji i ušorena sela. Način života odnosi se na vrstu njihovog rada i način na koji provode slobodno vrijeme. Uz Slavoniju se uvijek vežu motivi ravnice i plodnog tla, hidronimi Sava, Drava i Dunav te poljoprivreda. Njihov način života određen je njihovim podrijetlom i položajem. Način razmišljanja uključuje odnos prema ljudima, zemlji i životinjama; jezik, vjeru i domoljublje. Posljednja skupina obilježja u književnim djelima ne uključuje motive i nazive koji stvaraju prepoznatljivu sliku Slavonije već se nalaze ispod površine u slavonskom čovjeku i njegovoj duši. Obilježja koja su se pojavila u neknjiževnim djelima raspoređena su u skupine koje uključuju smjernice za prepoznatljiv opis slavanskog prostora u književnosti te obilježja Slavonije. U prvu skupinu smještene su Matoševe ideje koje služe kao smjernice za motive koji omogućuju prepoznavanje određenog prostora. Drugoj skupini pripadaju Matoševi komentari i usporedbe sa slavonskim čovjekom. Sljedeći korak bilo je neizravno upoznavanje s autorovim životom i radom te Slavonijom u književnosti, kulturi, povijesti i zemljopisu. Tim postupkom potaknuto je proširivanje skupina dodavanjem novih obilježja.

Što se tiče rasporeda unutar diplomskog rada, u prvom poglavlju predstavljene su izvori za diplomski rad, odnosno ona Matoševa djela u kojima se pojavljuju obilježja Slavonije. Izvori su podijeljeni na književna i neknjiževna djela, a u poglavlju su kronološki navedena prema broju sveska u kojem se nalaze. U sljedećim poglavljima predstavljen je književni, kulturni i povijesno-zemljopisni kontekst Slavonije. Književni kontekst Slavonije čini književno djelovanje slavonskih književnika te motivi slavanskog prostora i obilježja slavanskog čovjeka u književnosti. Kulturni kontekst Slavonije predstavlja znanje, vjeru, običaje slavanskog stanovništva, izgled slavanskog čovjeka i prostora koji čine slavonsku kulturu. Povijesno-zemljopisni kontekst predstavlja povijest Slavonije od prapovijesti do Matoševe smrti. Opisuje se podrijetlo i položaj Slavonije, razdoblja kada je Slavonija bila pod tuđom vlasti i otpori te njihovi utjecaji na Slavoniju. Nadalje, ističe se njezina odvojenost od Hrvatske koja je potaknula kasniji razvoj njezine specifične kulture. Prostor Slavonije u vrijeme Matoša utječe na broj obilježja i izvora s obzirom da naziv Slavonija nije uvijek obuhvaćao tako malen prostor kao danas. Nakon određenja pojma *Slavonija*, analizirana su obilježja u književnim djelima u trima poglavljima: prikaz prostora i ljudi, način života i način razmišljanja. Obilježja u neknjiževnim djelima analizirana su u dvama poglavljima: smjernice za „Slavoniju u književnosti“ i obilježja Slavonije. Rad završava zaključkom o vrsti obilježja i ulozi obilježja Slavonije u književnim i neknjiževnim djelima Antuna Gustava Matoša.

2. Antun Gustav Matoš

2.1. Izvori

Izvori u diplomskom radu su Matoševa književna i neknjiževna djela u kojima se pojavljuju obilježja Slavonije. Matoševa djela raspoređena su u dvadeset svezaka prema vremenu prvog objavljivanja i prema žanru. Ona djela koja su za njegova života objavljena u knjigama, u istom obliku i istim redoslijedom raspoređena su i u svescima. Književna djela u kojima se pojavljuju obilježja slavonskog čovjeka i slavonskog prostora nalaze se u prvom, drugom i petom svesku. U prvom svesku nalaze se Matoševe pripovijetke smještene u tri knjige u kojima su objavljenije za njegova života: *Iverje*, *Novo iverje* i *Umorne priče*. Izvori za rad su pripovijetke *Pereci*, *friški pereci* iz knjige *Iverje* i *Iglasto čeljade* iz knjige *Novo iverje*. Izvori iz drugog sveska su novele *Odisije*, *Ljubav i dubljina* i *Za narod* te humoreske *Strašna oklada*, *Nasamarili ga* i *Krvava šala*. U petom svesku pjesme su raspoređene u tri dijela: *Knjigu pjesama* s originalnim Matoševim tekstom i redoslijedom pjesama koje je Matoš priredio za Društvo hrvatskih književnika, *Objavljeno izvan Knjige pjesama* s Matoševim pjesmama koje nisu bile uvrštene u zbirku prema redoslijedu objavljivanja te *Postumu* sa deset pjesama objavljenih nakon Matoševe smrti i šest neobjavljenih pjesama. Izvori iz petog sveska su pjesma *U travi* iz *Knjige pjesama*, pjesme *Iseljenik* i *Naše životinje* u *Objavljeno izvan Knjige pjesama* te pjesma *Domovini iz tuđine* u *Postumi*. Osim pjesama u petom svesku nalaze se i feljtoni koji su bili objavljeni u knjizi pod nazivom *Pečalba* za Matoševa života, a izvor iz petog sveska je feljton *Ladanjske večeri*. S obzirom da je feljton ili podlistak „književno-novinski žanr popularnoznanstvenoga, društvenopolitičkog ili književnog značaja“ (Hrvatski leksikon), feljton *Ladanjske večeri* je izvor i među književnim i među neknjiževnim djelima.

Smjernice za *Slavoniju u književnosti* te obilježja Slavonije nalaze se u trećem, četvrtom, petom, šestom, sedmom, osmom, jedanaestom, trinaestom, sedamnaestom, devetnaestom i dvadesetom svesku. U trećem svesku nalaze se članci koje je Matoš priredio za neobjavljenu knjigu *Dojmovi* osim onih koje je tiskao u drugim knjigama za života te svi dopisi određenim listovima, iako je on odabrao samo neke od njih. Izvori iz trećeg sveska su dopisi s oznakom *Biograd, 18. jula 1895.*, *Biograd, sredinom juna (1896)* koji su uvršteni u *Pisma „Nadi“* te dopis s oznakom *Pariz, 1. siječnja 1901.* koji je uvršten u *Dojmove sa pariške izložbe*. U četvrtom svesku nalaze se članci iz četvrte knjige koju je Matoš objavio za života pod nazivom *Vidici i putovi (eseji i impresije)* te šeste knjige koju je objavio za života pod nazivom *Naši ljudi i krajevi*

(*portraits i pejzaži*). Izvori iz četvrtog sveska su članak *Strossmayerov spomenik* iz knjige *Vidici i putovi* te članak *Iz Samobora* iz knjige *Naši ljudi i krajevi*. Izvor iz petog sveska je feljton *Ladanjske večeri*. Matoševi eseji, rasprave i članci o hrvatskoj književnosti raspoređeni su u šestom i sedmom svesku prema vremenu objavljivanja. U šestom svesku nalaze se Matoševi radovi o hrvatskoj književnosti od 1898. godine do 1909. godine dok se u sedmoj knjizi nalaze njegovi radovi o hrvatskoj književnosti od 1909. godine do 1913. godine. Izvor iz šestog sveska je članak *Mnogo vike ni za što*. Izvor iz sedmog sveska je kritičarski rad *Pripovijetke Petra Petrovića*. U osmom svesku smješteni su Matoševi eseji, prikazi i članci o srpskoj književnosti koji su nastali od 1896. godine do 1913. godine. Raspoređeni su prema vremenu objavljivanja, a oblici i jezični izražaji zadržani su u originalnom obliku. Izvor iz osmog sveska je članak pod nazivom *Napuljske šetnje*. U jedanaestom svesku nalaze se Matoševi kritičarski radovi o likovnim umjetnostima te njegovi putopisi. Izvori iz jedanaestog sveska su članci *Joso Bužan*, *Slike Miroslava pl. Kraljevića* i *Miroslav pl. Kraljević*. U trinaestom svesku nalaze se Matoševi polemički članci objavljeni u razdoblju od 1898. godine do 1908. godine. Izvor iz trinaestog sveska je polemički članak pod nazivom *Literarni dijalozi*. U sedamnaestom svesku nalazi se prvih šest Matoševih bilježnica. U njima se nalaze Matoševe bilješke, zabilježeni citati, prve verzije stihova, događaji i misli koje je on zapisivao u bilježnice tijekom godina. Izvori iz sedamnaestog sveska su dvije Matoševe izjave koje pripadaju njegovim bilješkama iz 1901. godine i 1902. godine. U posljednja dva sveska kronološki su raspoređena i objavljena u izvorniku Matoševa pisma i odgovori. Izvori iz devetnaestog sveska nalaze se u Matoševim pismima Dragutinu Boraniću, Mileti Jakšiću i Andriji Milčinoviću, a izvor iz dvadesetog sveska je Matoševo pismo Vladimiru Tkalčiću.

3. Slavonija

3.1. Književni kontekst

Prije proučavanja obilježja Slavonije u Matoševim djelima potrebno je odrediti pojam *Slavonija*. Kako bi se odredio taj pojam, potrebno je smjestiti Slavoniju u književni, kulturni, povijesni i zemljopisni kontekst. Književni kontekst odnosi se na književnike koje život ili dio života veže uz Slavoniju, na pojavu tematike slavonskog prostora i čovjeka u hrvatskoj književnosti te tematiku i motive vezane uz Slavoniju. U knjizi *Slavonski tekst hrvatske književnosti* Sablić-Tomić i Rem opisuju četiri skupine autora ovisno o vrsti i trajanju njihovog boravka u Slavoniji. U prvu skupinu spadaju autori „koji su mjestom rođenja i ukupne egzistencije vezani uz Slavoniju“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 16) kao što su Antun Kanižlić, Matija Antun Reljković, Josip Kozarac, Vladimir Rem dok u drugu skupinu spadaju autori „koji su školovanjem ili jednim dijelom života (poslom) vezani uz Slavoniju“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 16) kao Luka Botić, Josip Kosor, Anto Gardaš, Julijana Matanović. Trećoj skupini pripadaju autori „čije je mjesto rođenja kao i mjesto školovanja u Slavoniji, a veći dio života i poslovnih aktivnosti realizirani izvan Slavonije“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 16) kao Jannus Pannonius, Matija Petar Katančić, Julije Benešić, Dubravko Jelčić, a četvrtoj skupini pripadaju autori „koji pišu o Slavoniji ili objavljuju u njoj, ali nisu egzistencijalno vezani uz Slavoniju (rođenjem, školovanjem, poslom)“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 16) kao što je Marija Jurić Zagorka, Ksaver Šandor Gjalski, Ante Kovačić i Stjepan Blažetin.

Književni kontekst Slavonije odnosi se ne samo na književnike koji su živjeli i/ili stvarali u Slavoniji već i na pojavu slavonske tematike u hrvatskoj književnosti. U svojoj knjizi Sablić-Tomić i Rem predstavljaju četiri književno-povijesne strategije, ali ne klasičnu periodizacijsku razdiobu. Uz njih se vežu specifični žanrovski sustavi ili tematsko-stilski kompleksi. Prvu strategiju nazivaju *slavonskim tekstom od početka pismenosti do romantizma*, odnosno do osamnaestog stoljeća, koju obilježavaju specifični povijesno-društveni uvjeti i „svijet graničara i svijet kmetova koji žive u selima organizirajući se pri tomu u seoske zadruge“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 18). Od srednjovjekovlja do kraja osamnaestog stoljeća slavonska tematika nije bila dio književnosti jer je naglasak bio na prodorima Turaka i pokušaju standardiziranja hrvatskog jezika. Sljedeću strategiju nazivaju *Slavonijom u književnosti* od devetnaestog stoljeća do 1950. godine. To razdoblje uključuje vrijeme u kojem je živio i stvarao Matoš i sveprisutnost „jakoga slavonskog tematsko—stilskoga kompleksa u književnim djelima najrelevantnijih autora

pojedinih razdoblja“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 18). U književnosti je Slavonija predstavljena u temama kao što su život u Slavoniji, odnos prema tradiciji, subjektu, odnosno Slavoncu, njegovom izgledu i mentalitetu te u stilu koji najviše obilježava jednostavnost izraza. U tim razdobljima u književnosti javljala se i graničarska tematika te šokačka problematika. Sljedeća strategija nazvana je *književnošću u Slavoniji*, a obuhvaća razdoblje od 1950. godine do kraja dvadesetog stoljeća. Ta strategija više odgovara prvoj odrednici književnog konteksta Slavonije s obzirom da u tom razdoblju slabi slavonski tematsko-stilski kompleks, a odnosi se na književnike koji su stvarali u Slavoniji, ali i u Srijemu, Baranji, Mađarskoj i sjevernoj Bosni. Sablić-Tomić i Rem četvrtu strategiju nazivaju *slavonskim ratnim pismom*, a to pismo „čitano je i pisano u razdoblju od 1991. (početak Domovinskog rata) do 1994. godine“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 21).

S obzirom da pojava slavonske tematike čini dio književnog konteksta Slavonije, potrebno je i opisati teme i motive koji su karakteristični za djela u kojima se pojavljuje slavonski prostor i čovjek. Između ostalih, u knjizi *Panonizam lirskog pjesništva* Jukić i Rem ističu motive i teme koji su karakteristični za djela sa slavonskom tematikom. Panonizam u prozi je „dio ukupnoga stilskog identiteta teksta, koji se razvio upravo iz poezije i obično je funkcijski podređen ostalim strukturnim razinama“ (Jukić, Rem, 2012: 20). Slavonija, koja se nalazi na prostoru nekadašnjeg Panonskog mora, u književnosti ima određene teme i motive, ali i stil koji daje podlogu za likove i ideje koje autor namjerava predstaviti u djelu. Motivi koji su usko vezani uz slavonski prostor su zemlja i voda zbog zemljopisnog položaja i reljefa. S obzirom da zemljopisni kontekst Slavonije obuhvaćaju rijeke te plodne nizine, egzistencija slavonskog čovjeka vezana je uz zemlju. Jedni od čestih motiva, češće u prozi, su i toponimi, odnosno nazivi sela, gradova i rijeka koje Rem i Rem (2009) nazivaju prvim elementom Slavonije u djelima. S obzirom da zemlja ima veliku ulogu u životu slavonskog čovjeka, opis prostora i rada također su sastavni dijelovi slike Slavonije u književnim djelima. Pejzaž Slavonije odnosi se na mikroprostor privatnog iskustva: kuću, okućnicu i selo te makroprostor nacionalnog iskustva: krajolik domovine i slavonsku šumu. U Matoševim djelima pojavljuje se deskriptivski pejzaž u njegovim književnim djelima te dokumentaristički pejzaž u neknjiževnim djelima. Uz slavonski prostor, slavonski čovjek je drugo glavno obilježje Slavonije. Kada je u pitanju stvaranje slavonskog čovjeka u književnom djelu, potrebno je osloniti se na prepoznatljivog pripadnika seoske zajednice, odnose između čovjeka i zemlje, biljnog i životinjskog svijeta te drugih ljudi. Kada je u pitanju slavonski čovjek, utjecaj ima i religija, odnosno kršćanstvo, na način razmišljanja i na način svakodnevnog života, odnosno poljoprivreda, slobodno vrijeme te život na selu.

3.2. Kulturni kontekst

Prije objašnjenja pojma kulture te opisivanja njezinih obilježja unutar slavonske kulturne baštine, potrebno je opisati utjecaj povijesnog i zemljopisnog konteksta na kulturni kontekst Slavonije. Povijest Slavonije utjecala je na njezinu kulturu jer je zbog svog zemljopisnog prostora bila raskrižje civilizacija i različitih kulturnih utjecaja. Tijekom prošlosti slavonskim prostorom kretali su se brojni narodi tijekom doseljavanja, seobe naroda te migracija za vrijeme prodora Osmanlija, a Slavonija se susrela s brojnim civilizacijama među kojima su Rimljani, Huni, Avari, Mađari i Osmanlije. Zbog česte izmjene vlasti u Hrvatskoj, odnosno Slavoniji, javljali su se i različiti kulturni utjecaji kao što su rimska i grčka antička civilizacija te pojava kršćanstva koja je prožela kulturnu baštinu Hrvatske i Slavonije nakon pokrštavanja. Velik utjecaj na situaciju u Slavoniji imali je dinastija Arpadovića jer prije njih Slavonija nije imala ni političku ni crkvenu organizaciju. U smislu kulture Slavonija je prošla najgore jer je zbog svog položaja bila izložena seobama naroda, pustošenjima barbarskih prodora, migracijama zbog prodora Turaka, doseljavanjem stranaca kada je vlast htjela izmiješati domaće stanovništvo sa svojom nacijom, ali i zbog miješanja vlasti u kulturu domaćeg stanovništva. Osmanlije su branile slikarstvo i skulpturu, a njihova vlast i religija utjecale su i na promjene u narodnoj nošnji te je Slavonija doživjela procvat tek nakon oslobođenja u baroku. Barok je bio obilno i raznoliko zastupljen u Hrvatskoj s nositeljima franjevcima u Slavoniji čime se širilo i učvršćivalo i kršćanstvo. Njezin razvoj u književnosti, umjetnosti i kulturi nastavlja se u klasicizmu dok nije stupio na scenu najznačajniji pokret za nacionalno osvješćivanje i osamostaljenje, Hrvatski narodni preporod od 1830. godine do 1848. godine. Nadalje, u prošlosti je Slavonija obuhvaćala veći prostor nego danas. Osim položaja, uzrok loše situacije u Slavoniji bila je i njezina administrativna, etnička i religijska odvojenost od Hrvatske. Takva odvojenost od Hrvatske bila je poveznica slavonskih predjela u današnjoj Hrvatskoj te dijelu Bosne i Mađarske i poveznica njihove zajedničke kulturne baštine zbog čega je potrebno razlikovati njezin zemljopisni od kulturnog konteksta:

„Kad se piše o Slavoniji, treba razlikovati zemljopisni od kulturnog prostora. Prvi je omeđen rijekama Dravom, Dunavom, Savom i dijelom Bosuta, a određen gradovima Osijekom, Vinkovcima, Slavonskim Brodom, Požegom, Novom Gradiškom i Viroviticom, dok kulturni prostor Slavonije ne poznaje zemljopisne granice, nego se njegova refleksivnost čita i izvan njih, posebice u književnim djelima nastalim izvan zemljopisnih rubova.“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 11)

Prema definiciji Hrvatske enciklopedije, kultura se „odnosi na znanje, vjeru, umjetnost, moral, zakone i običaje“ iako se „prvotno odnosila na materijalni proces kolonizacije, štovanja, obradbe i oplođivanja zemlje“. Kao što je ranije istaknuto, Slavonija je vrlo specifičan prostor u Hrvatskoj, ali i u književnosti. Takav prostor može se prepoznati po različitim obilježjima kao što su toponimi, motivi, ljudi i običaji. Definicije kulture ističu motive i obilježja koja mogu olakšati prepoznavanje određenog prostora piscu i čitatelju. Kulturna obilježja iz stvarnog svijeta pronalaze život u književnosti kao dio slike određenog prostora. Kulturni kontekst Slavonije može se opisati proučavanjem kulturnih obilježja prema Hrvatskoj enciklopediji: znanje, vjera, umjetnost, moral, zakoni i običaji.

Znanje slavonskog čovjeka, točnije iskustva dolaze od starijih članova njihove zajednice koji prenose povijest i spoznaje koje su oblikovale slavonskog čovjeka. Znanje se također odnosi i na pojam koji je kultura ranije obilježavala, a to je obrada i oplođivanje zemlje što je dio prošlosti i sadašnjosti slavonskog čovjeka zbog zemljopisnog položaja, reljefa i vrste tla u Slavoniji. Slavonija ima bogatu povijest obilježenu seobama naroda i tuđinskom vlasti, a smještena je na prostoru nekadašnjeg Panonskog mora zbog kojeg su najbrojnije nizine i plodno tlo u Slavoniji te je smještena blizu triju rijeka: Save, Drave i Dunava. Kultura i vjera utječu jedna na drugu, a tijekom povijesti povremeno i djelomično se i podudaraju. Dok je kultura „po sebi prirodno ukorijenjena u čovjeku“ (Domazet, 2012: 7), kršćanstvo se ukorijenilo u Slavoniji nakon pokršćavanja Hrvata od šestog do desetog stoljeća. Kršćanstvo utječe na ljudsko biće dok ljudsko biće može ovjekovječiti „kršćanske događaje i vjerske istine“ (Domazet, 2012: 7) u umjetnosti kao što su slikarstvo, kiparstvo, glazba, kazalište i film. U Slavoniji kršćanstvo je utjecalo na slavonskog čovjeka, njegove međuljudske odnose, običaje i umjetnost koji su dio slavonske kulture. Njegov kršćanski nauk i povezanost sa zemljom utjecao je na njegov odnos prema ljudima, zemlji, ali i životinjama i prirodi. Utjecaj je vidljiv i u običajima kao što je nedjeljna misa, molitva pred raspelom, vjenčanje, krštenje te drugim kulturnim oznakama kršćanskog identiteta. Kršćanstvo je utjecalo i na moral i zakone koji također obilježavaju slavonsku kulturu gdje važnu ulogu imaju dobri međuljudski odnosi jer su u slavonskom selu zajednice, odnosno ljudi koji trebaju doprinositi zajednici, obitelji, a kao pojedinci imaju točno određen položaj u selu. Moral koji je vezan i uz očekivano ponašanje muškarca i žene ne tolerira odstupanje od očekivanog modela što ponekad rezultira neprihvatanjem (fatalna te emancipirana žena, muškarac koji cijeni novac više od zemlje, obitelji i podrijetla, lijenost, nerad). U umjetnosti se ističe kršćanska i domoljubna duša Slavonca koji ljubi zemlju kao plodno tlo koje mu omogućava egzistenciju, ali i kao državu s bogatom poviješću obilježenom hrabrošću i otporom

protiv tuđinaca. U narodnim pjesmama javljaju se motivi i teme vezane uz kršćanstvo, međuljudske odnose i očekivano ponašanje muškarca i žene. Također se pojavljuju i motivi i teme vezane uz zemlju jer je glavno „obilježje tradicijske kulture Panonskog bazena sklonost isticanju obilja“ (Mimica, 2012: 448), ali i običaji Slavonaca među kojima su moba i ladanje.

Jedna od poznatih Matoševih misli iz članka *Iz Samobora* jest: „Krajevi su ljudi, a ljudi su krajevi.“ dijelom izrečena i u naslovu knjige *Naši ljudi i krajevi* zbog čega je potrebno prepoznati i slavonskog čovjeka i slavonsko selo kao dijelove slavonske kulturne baštine. Kao i geoidentitet Slavonije, izgled Slavonca i slavonskog sela jest prepoznatljiv. Nošnja je bila „prepoznatljiva i znakovita osobna iskaznica“ (Mimica, 2012: 455) koja je odražavala društveni status i ulogu pojedinca u zajednici. U svojoj knjizi Mimica opisuje i izgled hrvatskih sela s obzirom na oblik tla koji može biti ravan, brdovit ili kombiniran. Zbog brojnih nizina u Slavoniji su specifična ušorena, rastepena, razasuta ili razbijena sela čiji naziv potiče od mađarske riječi *šor* što znači „široka i duga seoska ulica s kućama u pravilnom nizu“ (Hrvatski leksikon). Kao što naziv opisuje, slavonska sela čine duge prostrane ulice gdje su kuće sagrađene jedna do druge s odmjeranim razmakom. Ispred kuće nalaze se kanali, pješačka staza te most (ćuprija). Iza kuće nalaze se i ljetna kuhinja, staja za krave i konje, svinjci, krušna peć, pušnica, ambar, bunar, drveni štagalj, voćnik, najčešće šljivik te njiva, a kuće su odvojene drvenim ogradama (tarabama). Broj i raspored prostorija ovisio je o materijalnim mogućnostima vlasnika tako da nije svaka obitelj imala sve građevine iza kuće. Istaknuta obilježja kulture, izgled Slavonca i slavonskog sela su motivi i obilježja koja su prožimala narodne pjesme, a kasnije i književnost.

Određivanje pojma *Slavonija* zahtijeva smještanje Slavonije u njezin književni, kulturni i povijesno-zemljopisni kontekst. Povijesno-zemljopisni kontekst Slavonije utjecao je na slavonsko stanovništvo, kulturu te književnost i zato on ima neizravnu ulogu u opisivanju Slavonije o čemu će se više govoriti u sljedećem poglavlju. Zbog teme je potrebno smjestiti Slavoniju u književni kontekst jer su je obilježili slavonski književnici koji su izravno (slavonskom tematikom) ili neizravno (razmišljanjima slavonskog čovjeka) prenijeli taj prostor u književnost. Nadalje, njezine teme vezane uz slavonskog čovjeka i motivi vezani uz izgled Slavonca i slavonskog kraja postali su dio hrvatske književnosti zahvaljujući slavonskim i drugim književnicima. S obzirom da stvaranje svijeta u književnosti u kojem se odvija radnja zahtijeva više od motiva, kultura omogućuje pogled ispod površine u način razmišljanja slavonskog čovjeka i temelj za stvaranje odnosa, radnje, likova i nositelja ideja i misli. U književnosti Slavoniju čine njezine teme, motivi, čovjek, pejzaž, ali i razmišljanja slavonskog čovjeka, držanje do tradicije, kršćanstvo, domoljublje i obrada zemlje kao način preživljavanja.

3.3. Povijesno-zemljopisni kontekst

Osim književnog i kulturnog konteksta, u radu je potrebno odrediti i povijesno-zemljopisni kontekst Slavonije od prapovijesti do 1914. godine, odnosno do Matoševe smrti. Prvo pitanje na koje treba ponuditi odgovor jest važnost povijesno-zemljopisnog konteksta za slavonsku književnost i kulturu. U prethodnom poglavlju su sažeto istaknuti dijelovi povijesnog i zemljopisnog konteksta Slavonije koji su utjecali na njezinu kulturu. Sada se ističu događaji slavonske povijesti i obilježja slavanskog prostora te se objašnjavaju utjecaji i njihove posljedice za slavonsko stanovništvo, kulturu i književnost. Kada se govori o povijesnom kontekstu Slavonije, potrebno je istaknuti brojne osvajače i narode koji su privremeno, dugotrajno ili trajno ostali na tom području i utjecali na njezino stanovništvo i kulturu. Također je potrebno istaknuti i odvojenost Slavonije od ostatka Hrvatske što je dovelo do njezinog kasnijeg razvoja, ali i specifične kulture slavanskog čovjeka. S druge strane, kod zemljopisnog konteksta ističe se njezin smještaj na nekadašnjem Panonskom moru zbog čega je Slavonija postala bogata, ali i prepoznatljiva po plodnom tlu, nizinama, rijekama i poljoprivredi. Njezina povijest oblikovala je slavanskog čovjeka, njegovu kulturu te način razmišljanja, a njezin prirodni položaj imao je velik utjecaj na vrstu rada slavanskog čovjeka te tipične motive i teme u slavanskoj književnosti. Granice Slavonije su nejasne kada je u pitanju njezina kultura, a s obzirom da je tijekom povijesti obuhvaćala gotovo cijelu kontinentalnu Hrvatsku i dijelove Srbije i Bosne i Hercegovine, nije iznenađujuće da će se njezini motivi pojaviti u krajevima i mjestima koja ne pripadaju današnjem zemljopisnom prostoru Slavonije. S druge strane, razlika između Slavonca i Šokca temelji se na razlici između prostora i kulture što može olakšati prepoznavanje slavanskog čovjeka i motiva u književnosti:

„Šokac je vjersko-nacionalna i kulturna identitetska oznaka, a Slavonac je naziv za stanovnika Slavonije, kao pokrajine u istočnoj Hrvatskoj.“(Rem, Rem, 2009: 14)

Potrebno je odrediti i što treba istaknuti u povijesti slavanskog prostora i slavanskog čovjeka. Povijesno-zemljopisni kontekst odredit će se unutar triju skupina obilježja i događaja u Slavoniji: položaj Slavonije tijekom povijesti, povijest Slavonije od prapovijesti do Matoševe smrti i odvojenost Slavonije od Hrvatske. Kod položaja Slavonije u povijesti naglasit će se sljedeća obilježja i događaji: Panonsko more, raskrižje civilizacija i migracije. U povijesti Slavonije od prapovijesti do Matoševe smrti istaknut će se razdoblja kada je Slavonija, odnosno Hrvatska bila

pod tuđom vlasti te izravni i neizravni otpori hrvatskog naroda. Odvojenost Slavonije od Hrvatske istaknuta je kao jedan od uzroka njezine specifičnosti i prepoznatljivosti.

Kada se govori o položaju Slavonije tijekom povijesti, ističu se pojmovi plodnost i promet. Nakon što se Panonsko more počelo povlačiti tijekom pliocena, a tokovi Save i Dunava su se produžili, otvorio se put za razvoj biljnog i životinjskog svijeta i nastanak Panonske nizine, zemljopisnog područja u srednjoj Europi „na većem dijelu mađarskog teritorija i različitim opsegom prostora u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Rumunjskoj, Austriji, Češkoj, Slovačkoj i Ukrajini“ (Mimica, 2012: 19). Zbog čestog izlivanja Save iz korita, ali i prirodnih uvjeta, Panonska nizina postala je „jedno od najplodnijih europskih područja za proizvodnju žitarica, bilja i različitih sorti vina, a oranice zauzimaju 70-80 % površine“ (Mimica, 2012: 19). Kao rezultat plodne Panonske nizine, u neolitiku se pojavljuju kromanjonci koji pripitomljuju divlje životinje te dolazi do razvoja stočarstva i ratarstva te pojave stalnih naselja u Slavoniji. S obzirom da je poljoprivreda osiguravala ljudsku egzistenciju u Slavoniji, razvila se ljubav prema zemlji, a s vremenom i prema domovini.

Kada je u pitanju promet, Slavonija je bila most između područja u Europi gdje su prolazile cestovne, željezničke, ali i prirodne prometnice. Zbog toga se nalazila na raskrižju civilizacija te se susrela s različitim narodima i kulturama za vrijeme seoba naroda i migracija ljudi pred osvajačima. Nadalje, brojni osvajači htjeli su taj prostor zbog dobre povezanosti s ostatkom Europe te su pokušavali naseljavanjem svog naroda i agresivnim političkim postupcima utjecati na slavonsko stanovništvo i kulturu. Različiti interesi, kulturna strujanja te nova civilizacijska postignuća „prenošena su migracijama, osvajanjima, robnom razmjenom lokalnih proizvoda i trgovinom na višem stupnju razvitka“ (Mimica, 2012: 13).

U sljedećoj skupini istaknut će se razdoblja slavonske (hrvatske) povijesti koja su karakteristična i za Matoševo razdoblje kada je Slavonija (Hrvatska) bila pod tuđom vlasti te izravni i neizravni otpori. Otpor protiv tuđe vlasti pojavio se na slavonskom tlu i prije dolaska Hrvata u drugom stoljeću prije Krista. Rimsko osvajanje Balkanskog poluotoka i Panonske nizine bio je težak i dugotrajan proces zbog otpora stanovništva. Čak i nakon što su uspjeli učvrstiti vlast, proces romanizacije nije se najbolje razvijao u panonskim područjima jer se stanovništvo čvrsto držalo svojih navika, običaja, božanstva, narodne nošnje, načina života (obrade zemlje) i narodnog jezika, religije i kulture. Slavonsko stanovništvo čine svi ljudi koji su došli na taj prostor prije ili poslije Hrvata te su se neovisno o razlogu dolaska, s vremenom asimilirali i postali dio tog stanovništva i kulture. Držanje do tradicije, religije i jezika te obrada

zemlje kao način života karakteristična su ponašanja slavonskog stanovništva tijekom povijesti. Nakon što su se doseljeni Hrvati i Slaveni oslobodili avarske vlasti krajem osmog stoljeća, u devetom stoljeću na hrvatsko prijestolje došli su narodni kraljevi. Čak i za vrijeme narodnih kraljeva Slavonija je bila odvojena te se razvijala svojim tempom. Prvi poraz Hrvata započinje nakon smrti narodnih kraljeva u jedanaestom stoljeću kada je ugarska dinastija Arpadović došla na narodno prijestolje. Nakon što je izumrla dinastija Arpadović u trinaestom stoljeću, na hrvatsko-ugarsko prijestolje dolazi francuska dinastija Anžuvinci. Tijekom vladavine tih dinastija, hrvatski velikaši pružali su otpor sve dok nije došlo i do građanskog rata u četrnaestom stoljeću kada su doživjeli poraz. Kada su krenula osvajanja Osmanlija, Hrvatska se istaknula svojom snažnom obranom vjere i domovine protiv snažnog neprijatelja i dobila ime *antemurale Christianitatis* (predziđe kršćanstva). Najveći udar doživjelo je slavonsko stanovništvo zbog položaja te se borilo s Osmanlijama više od stoljeća. Početkom šesnaestog stoljeća Hrvati su odabrali Ferdinanda Habsburškog za ugarsko-hrvatsko prijestolje zbog turske prijetnje. Iako su trebali stati uz vjeru osobe koja je na vlasti, Hrvatska i Slavonija ostale su uz katoličku vjeru. Drugi primjer neizravnog otpora i neprihvatanja tuđe vlasti bio je izbor Ivana Zapolja u Slavoniji zbog čega je izbio građanski rat. Nažalost, sukob unutar države koristio je samo jačanju turskih prodora. Jedan od slavni primjera izravnog otpora protiv Osmanlija bio je Nikola Šubić Zrinski koji je unatoč porazu u bitci kod Sigeta uspio iscrpiti moć osmanske vojske i spriječiti napad na Beč. Hrvatski Leonida simbol je slavne prošlosti, hrabrosti hrvatskog naroda i nade u budućnost. Šesnaesto stoljeće obilježila je i seljačka buna Matije Gupca protiv surove politike vlastelinstva Franje Tahija. Važnost tih ratovanja i seljačkih buna je njihov hrabar pokušaj da se izbore za svoj narod. Osim ratovanja s Osmanlijama, sedamnaesto stoljeće obilježila je i zrinško-frankopanska urota. Petar Zrinski i Fran Krsto Frankopan htjeli su se boriti za Hrvatsku protiv Habsburgovaca koji su potpisali sramotan ugovor s Osmanlijama umjesto da su ih istjerali sa svog prostora. Nažalost, nakon što je njihova urota bila otkrivena, na prijevaru su došli u Beč gdje su bili optuženi za veleizdaju te osuđeni na smrt. Unatoč tragičnoj sudbini Zrinskog i Frankopana, njihovih obitelji i drugih urotnika, njihov je „pokušaj pobune imao nacionalno značenje jer je poticao kasnije naraštaje za stvaranjem samostalne hrvatske države“ (Mimica, 2012: 413). Nakon što su Osmanlije istjerali u osamnaestom stoljeću, počinje jačati centralizam i apsolutizam u Hrvatskoj, ali u isto vrijeme počinju bujati nacionalni osjećaji u Hrvatskoj i Slavoniji i počinje se „pripadnost hrvatskoj naciji definirati prije svega jezikom, kulturom i povijesnim identitetom“ (Mimica, 2012: 523). Zbog pritiska germanizacije i mađarizacije u Habsburškoj Monarhiji, u devetnaestom stoljeću kreće Hrvatski nacionalni preporod. Izravni otpor zamjenjuje borba za hrvatski jezik, a posebno se ističu Ljudevit Gaj i Janko Drašković i

težnja za sjedinjenjem s južnim Slavenima. Nakon revolucije 1848. godine i raspada Monarhije na dvojni Austro-Ugarsku monarhiju, Hrvatska gubi svoju autonomiju do Hrvatsko-ugarske nagodbe. Tom nagodbom nastaje Trojedna Kraljevina Hrvatska, Slavonija i Dalmacija i priznaje joj se posebnost, državni simboli i vojska. Iako nijedan drugi narod nije imao takav položaj u Austro-Ugarskoj, zbog uskraćene autonomije i pojačanog pritiska, u Hrvatskoj sve više jača otpor protiv politike Beča. Izravne napade i otpore zamjenjuju germanizacija i mađarizacija te kulturna i politička djelovanja Hrvata. Ističu se Josip Juraj Strossmayer, Ante Starčević i Ivan Mažuranić. Mažuranić je obilježio povijest kao prvi ban pučanin koji je stvorio modernu Hrvatsku dok su se Strossmayer i Starčević bavili političkim i kulturnim djelovanjem. Nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe Strossmayer napušta politiku i rješenje hrvatskog pitanja vidi u kulturnom jugoslavenstvu. S druge strane, Starčević se predao politici i borbi za hrvatsku samostalnost. Početkom dvadesetog stoljeća vodeće političke ličnosti su Frano Supilo i Ante Trumbić koji su se povezali s mađarskom i srpskom oporbom jer su smatrali Njemačku najvećom prijetnjom. Tako se počela razvijati politika novog kursa s ciljem ujedinjenja hrvatskih zemalja i poboljšanja položaja unutar Austro-Ugarske. U dvadesetom stoljeću prije Prvog svjetskog rata dolazi do sloma političke prakse i razdvajaju se moderne ideologije liberalizma i nacionalizma.

Posljednji dio povijesno-zemljopisnog konteksta odnosi se na odvojenost Slavonije od Hrvatske. Iako je pripadala istoj vlasti i državi, Slavonija je do šesnaestog stoljeća bila odvojena administrativno, etničkim sastavom te religijom što je dovelo do njezine specifičnosti. U Slavoniji nisu uspjeli učvrstiti vlast ni hrvatski kralj Tomislav niti Mađari. Zbog barbarskih navala te prodora osvajača, Slavonija je često bila opustošena, ali buđenje Slavonije započelo je u jedanaestom stoljeću kada je kralj Ladislav Arpadović uspostavio crkvenu i političku organizaciju zbog čega je Slavonija imala gotovo neovisan položaj. Iako je pripadala dinastiji Arpadovića, Slavonija se razvijala „pod snažnim utjecajem ugarsko-hrvatskih vladara ne odričući se nekih svojih tradicija“ (Mimica, 2012: 245-246). Zbog odvojenosti i držanja do tradicije i kršćanstva, Slavonija se razvijala sporije, ali je to i doprinijelo njezinoj specifičnosti. S obzirom da se nalazila na raskrižju civilizacija, Slavonija je imala drugačiji etnički sastav jer se susrela s brojnim narodima koji su privremeno ili trajno ostali na slavonskom prostoru. Njezina specifičnost vidljiva je i u njezinom gospodarskom životu na koji je utjecao njezin zemljopisni položaj, reljef i podrijetlo plodnog tla te je u osamnaestom stoljeću cvala agrarna proizvodnja, stočarstvo, ratarstvo i vinogradarstvo. Razvijala se trgovina te je porastao broj stanovništva i naseljavali su se napušteni krajevi.

4. Slavonija u djelima Antuna Gustava Matoša

4.1. Književna djela

U sljedećim poglavljima analizirat će se obilježja Slavonije koja se pojavljuju u Matoševim književnim djelima, odnosno u Matoševim pripovijetkama, novelama, humoreskama, pjesmama i feljtonu. Kao što je ranije istaknuto, primjećuje se Matoševa novinarska objektivnost u promatranju i opisivanju slavonskog čovjeka i prostora dok njegova umjetnička subjektivnost daje život radnji i psihološkoj karakterizaciji slavonskog čovjeka kako bi istaknuo svoje ideje i stajališta. Citati iz Matoševih izvora koji se nalaze u prvom, drugom i petom svesku razvrstani su u sljedećim poglavljima: *Prikaz prostora i ljudi*, *Način života* i *Način razmišljanja*.

4.1.1. Prikaz prostora i ljudi

Pozadinu djelovanja likova, odnosa između likova te događaja u prozi čine vizualni, auditivni, taktilni, gustativni i olfaktivni motivi koji stvaraju sliku prostora i čovjeka koji živi i radi na tom prostoru. U poglavlju će se predstaviti i analizirati vrste motiva u Matoševim pripovijetkama, novelama, humoreskama, pjesmama i feljtonu koji čine dio slike slavonskog prostora i života slavonskog čovjeka. U pripovijetci *Pereci, friški pereci* iz knjige *Iverje* pojavili su se toponimi koje Rem i Rem (2009) smatraju prvim pokazateljem geoidentiteta Slavonije, motivi zemlje i vode koji su usko povezani sa Slavonijom zbog njezinog položaja na nekadašnjem Panonskom moru blizu triju plovnih rijeka, motivi slavonskog sela i kuća te motivi flore i faune. U prvom citatu iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* pojavljuju se sljedeći motivi:

„Kada u zoru Dragica baci pogled kroz prozor Majerovog »hotela« gdje prenoćiše, vidje maglu, blato, blato i tanku maglu.“¹

Kao što su Jukić i Rem istaknuli u svojoj knjizi, zemlja i voda „pokazuju se tematsko-motivskim konstantama koje se nadograđuju geografskim, povijesnim, antropološkim, etnološkim i lingvističkim označiteljima i značenjima“ (Jukić, Rem, 2012: 29). U citatu se javlja opis pejzaža

¹ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.1., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 28.

koji sadrži motiv vode i zemlje, ali s obzirom da je naglasak na nepoželjnoj slici, motive zemlje i vode zamjenjuje blato i magla koji imaju negativne konotacije.

U ovom primjeru pojavljuje se kratak opis ušorenog sela u Slavoniji. Pisac također ističe motiv duda koji je prepoznatljiv motiv flore u Slavoniji čitatelju koji živi u Slavoniji ili osobi koja proučava slavonske teme i motive u književnosti. U citatu se pojavljuje i motiv klupe koji je Mimica (2012) istaknuo kao prepoznatljiv i očekivani komad namještaja ispred slavonske kuće:

„Sa jedne i druge strane »filijala« nižu se uvrstani seoski domovi, a pred njima se ređaju klupe i goli dudovi.“²

U sljedećem primjeru ponovno se javlja motiv blata koji predstavlja zemlju i vodu te audiovizualni motivi pijetla, prašćića, gusaka i patki koji su prepoznatljivi motivi faune u Slavoniji:

„I na taj krov, na samoga Tunu Piškorića, doprši prokisao pijetao, tresnu krilima, kukuriknu pa nekako zaprepašteno poleti — upravo se stropošta natrag u dvorište. Prašćići, guske i patke gackaju po blatu na šoru.“³

Motiv magle pojavljuje se i u sljedećem primjeru u kojem se javlja i oronim planina Krndija. Vizualni motivi šljivika, polja i kukuruza dio su slike slavanskog sela, kuće i okućnice:

„Tamo za kućama, za golim šljivicama i poljima, među kojima se patrljci od kukuruza po strništima učiniše Dragici gole kosti — crne se kroz maglu oblaci, koji se natuštili površinom Krndije planine.“⁴

Ekonomski naselja Lipovac u općini Nijemci potvrđuje kako je radnja smještena u istočnoj Hrvatskoj, odnosno u Slavoniji. U citatu se javljaju i audiovizualni motivi peradi, jastreba i pasa koji također pripadaju motivima faune u Slavoniji:

„Kao sjevernjak uždio veselim Lipovcem. Na ulici se uskomešala perad kao pred jastrebom. Psi zalajaše i uvukoše repove.“⁵

U sljedećim citatima javljaju se motivi flore (šljivik, dud) te audiovizualni motivi faune (kokoši, guske):

„Kokoši otvorile sentimentalno kljunove, valjuškaju se u pijesku, a pijetlovi pouticali na dudovo granje. Razliježe se grdno gakanje, a jato gusaka leti sa zelene »pijace« ispod crkve preko kuća i šljivika prema lipovačkom potoku... Nigdje nikoga.“⁶

² Ibid. 1, str. 28.

³ Ibid. 1, str. 29.

⁴ Ibid. 1, str. 29.

⁵ Ibid. 1, str. 38.

⁶ Ibid. 1, str. 47.

„Izišavši na put pod stare seoske dudove, stane gromko da zvižduče, a pokatkada je mladački skoknuo.“⁷

„Preskočivši visoku ogradu, stade se kroz šljivike mašati sela koje se dolje kroz grane tako milo bjelasaše oko stare škure crkve.“⁸

U sljedećem citatu javljaju se auditivni motivi faune (svinje, drozdovi, kosovi, kukavice, djetlići), ali i motiv hrasta lužnjaka koji je prepoznatljiva vrsta drveća u slavonskim šumama:

„Čuju gurikanje svinja, satirsko dudukanje svinjarevih gajdi, zviždanje drozdova i kosova, kukanje kukavica, kuckanje djetlića i tamburanje cvrčaka. Leptiri prše kao oživjelo šareno cvijeće. Kroz vrhove drevnih se hrastova, kroz lišće, tu zelenu šumsku kosu, igra i lomi svjetlost sunčana.“⁹

U sljedećem primjeru javlja se olfaktivni motiv lipe, vrste drveća u slavonskim selima i šumama:

„Prođe Božić i Uskrs, dođe proljeće, a lipe u grofovju parku zamirisaše.“¹⁰

U sljedećim primjerima javljaju se motivi kola koji asociraju na motiv prijevoza u Slavoniji:

„— Hej, s puta, komšijo! — viču momci seljaninu koji je nizbrdice tjerao svoja kola na kojima je bio dovezao slamu.“¹¹

„A hat se već stao dohvaćati kola.“¹²

U posljednjem primjeru iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* javljaju se auditivni motivi faune (pas, kokoš, guske) te vizualni motivi klupe, crkve i šljivika koji su sastavni dio slavonske kuće, okućnice i sela. Javlja se i motiv prašnog seoskog puta koji se pojavljuje u sličnom obliku i u noveli *Odisije*:

„Nad prašnim seoskim putem dršće vazduh kao laka paučina. Pokoji zeljov uvukao se u hlad pod klupu pred kućom, turio glavu među šape, isplazio jezičinu, pa čkilji na muhu što mu baš nad njuškom zvrnda. Kokoši otvorile sentimentalno kljunove, valjuškaju se u pijesku, a pijetlovi pouticali na dudovo granje. Razliježe se grdno gakanje, a jato gusaka leti sa zelene »pijace« ispod crkve preko kuća i šljivika prema lipovačkom potoku...“¹³

Sljedeći izvor jest Matoševa novela *Odisije* iz drugog sveska. U noveli se pojavljuju vizualni i audiovizualni motivi vezani uz slavonski pejzaž. U sljedećem primjeru javlja se motiv prašnog

⁷ Ibid. 1, str. 32.

⁸ Ibid. 1, str. 32.

⁹ Ibid. 1, str. 44.

¹⁰ Ibid. 1, str. 30.

¹¹ Ibid. 1, str. 37.

¹² Ibid. 1, str. 38.

¹³ Ibid. 1, str. 47.

poljskog puta koji je prepoznatljiv u Slavoniji te slavonskim pjesmama (Bekrije: *Po prašini i divljini*, Kićo Slabinac: *Ošini po prašini*):

„Rujanskog nekog dana hitaše prašnim poljskim putem ukraj Save čudnovat neki čovjek prama T-u, prastarom selu slavonskome.“¹⁴

U sljedećem citatu pojavljuju se najčešći slavonski motivi, a to su hidronimski pridjev *savska* i vizualni motiv vode. Nadalje, pojavljuju se vizualni motivi faune (goveda, svinje):

„Savska je voda opala i ostavila žute pjeskovite obale po kojima popadaše goveda i svinje.“¹⁵

U sljedećem citatu javlja se vizualni motiv kola i auditivni motiv konja čime se ukazuje na način prijevoza u Slavoniji:

„Onaj u kolima, što muči ono jedno ćemane, svaki čas zaurla, pa kada godijer poskoči, kao daje turio rutavu glavu u ploču sunčanu.“¹⁶

Kao što je ranije istaknuto, povijest Slavonije i Slavonaca istaknula je njihovu privrženost kršćanstvu i otpor za vrijeme prodora Osmanlija ili života pod tuđom vlasti. Motiv krsta je kulturna oznaka slavanskog kršćanskog identiteta, a njegov položaj u selu ističe važnost kršćanstva, odnosno vjere u životu Slavonca. U citatu se pojavljuju i ranije istaknuti motivi flore (dud) i motiv ušorenog sela u Slavoniji:

„Došavši do krsta u sredini puta na početku T-a stane, željno posmatrajući kuće koje se nizaju u dugom redu u sjeni starih dudova.“¹⁷

U posljednjim citatima javljaju se audiovizualni motivi đerme, odnosno đerma koji je „poluga za vađenje vode iz zdenca“ (Hrvatski leksikon). Motiv đerma javlja se i u slavanskom pjesmama (Slavonska duša: *Sve me čeka*, Kićo Slabinac: *Škripi đeram*):

„U dvorištu škripi stara đerma – neko vuče vodu.“¹⁸

„Naslonio se na đermu i spustio glavu – zamislio se, šta li?“¹⁹

U noveli *Ljubav i dubljina* javljaju se vizualni motivi flore koji asociraju na brojne slavonske šume (smreka, lipa, jablan, jasen), ravnice (trava) i vrtove (povrtnjak, cvjećnjak). Javljaju se i

¹⁴ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.2., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 12.

¹⁵ Ibid. 14, str. 12.

¹⁶ Ibid. 14, str. 12.

¹⁷ Ibid. 14, str. 13.

¹⁸ Ibid. 14, str. 15.

¹⁹ Ibid. 14, str. 20.

audiovizualni motivi faune (perad, marva, žune, škvorci, odnosno čvorci) prepoznatljivi za slavonski prostor:

„U starom malom parku sa smrekama, lipama, jablanima, jasenima, povrtnjakom i cvjećnjakom čuje žeteoce i perad s dvorišta, marvu i pastire dolje na paši, žune na granama, guste rojeve škvoraca na putu sa strništa do strništa, i Turgenjev joj pada u travu iz zamišljene ruke.“²⁰

U sljedećem citatu ponovno se javlja motiv prašne ceste te motiv kola koji asocira na vrstu prijevoza:

„Na prašnoj cesti po koja polagana seljačka kola sa sijenom.“²¹

U noveli *Za narod* javljaju se motivi flore (jablan, lipa) karakteristični za slavonsku šumu, toranj koji asocira na crkvu i kršćanstvo, vizualni motiv prašne ceste i motivi voćnjaka, povrtnjaka, livada, oranica i vinograda koji su prepoznatljivi motivi Slavonije:

„Popodnevno sito nedjeljno sunce počiva na crkvenoj jabuci, nadesno na brežuljku među jablanima i lipama, a na tornju zvijezda sred bijela dana. U dvorištu, ograđenom od žute, prašne ceste i od vrta zelenom glogovom živicom, sjedi iza objeda u sjeni školske, žute, stare i niske zgrade učitelj u papučama i u košulji, čitajući novine i gledajući zamišljeno preko dvorišta, preko svog lijepog voćnjaka i povrtnjaka, preko livada i oranica, preko sela, razbacanog po humcima kao izgubljeno sjeme po poljskim brazdama, preko vinograda i lugova što se zeleno stapaju sa planinskom modrinom u srebrnom, bisernom, zamagljenom pojasu spokojnog horizonta.“²²

U sljedećem citatu javlja se auditivni motiv zvona koje ističe kršćanstvo kao vjeru slavonskog stanovništva, ali i utjecaj zvona, odnosno melodije na slavonskog čovjeka. Utjecaj melodije i glazbe na slavonskog čovjeka u narodnim pjesmama i slavonskoj književnosti otkriva njihovu povezanost sa zemljom i domovinom te kršćanski nauk:

„Selo, zemlja, narod ćuti, nema riječi, ali zvono, zvono svako veče moli i govori, plače i pjeva, očajava i nada se.“²³

U posljednjem primjeru ponovno se javlja vizualni motiv prašni uz riječ drum, odnosno cestu:

„Djeca izbuljiše oči kao ribice na suhu i uplašeno gledahu dva oružnika što se u glasnom smijehu šetahu pred otvorenim prozorima pored prašnog, bijelog, sparnog druma.“²⁴

Izvor iz drugog sveska jest i humoreska *Strašna oklada*. U prvim citatima javljaju se ekonim Mitrovac u Požeško-slavonskoj županiji, ekonim Jabukovac te oronim Krndija koji potvrđuju da je radnja smještena u Slavoniji:

²⁰ Ibid. 14, str. 149.

²¹ Ibid. 14, str. 154.

²² Ibid. 14, str. 199.

²³ Ibid. 14, str. 203.

²⁴ Ibid. 14, str. 205.

„I u selu se Mitrovcu složilo vatrogasno društvo.“²⁵

„U seocu Jabukovcu, tamo za onim šuškvim kukuruzima, zazveči čudotvorno zvonce sa crkvice svetog Blaža.“²⁶

„Zelenu Krndiju zastre sivkasti zastor, koji se spustio sa niskog oblaka — pa se primiče sve bliže i bliže.“²⁷

U citatima su se pojavili i auditivni motiv zvona i vizualni motiv crkvice asocirajući na držanje do kršćanstva i njegov položaj u životu slavonskog naroda. U sljedećem citatu javljaju se vizualni motivi šuma, livada i prašine koji su dio geoidentiteta Slavonije:

„Zafijukne suh, topao vjetar, jauče šumama i livadama i vitla slamu i prašinu.“²⁸

U sljedećem citatu javlja se motiv *salaški* koji se odnosi na „imanje s gospodarskim zgradama, udaljeno od grada ili naselja“ (Hrvatski leksikon) karakteristično za slavonski prostor i slavonske motive u književnosti. Nadalje, pojavljuju se i vizualni motivi ambara, staja i žitnica, odnosno građevina koje su dio slavonske okućnice. Javljaju se i auditivni motivi faune, odnosno laveža psa, domaćeg ljubimca i čuvara kuće te živadi, domaćih pernatih životinja:

„Iz salaškog dvorišta, onamo iz dugačkih ambara, staja i žitnica dojekuje zabrinuta čeljadi, prekidani pasji lavež i žagor živadi.“²⁹

U posljednjem citatu javljaju se ranije istaknuti motiv *salaški* i motivi flore (dud, kukuruz) te auditivni motivi faune (vrabac, prepelica i trčka) koji se javljaju na slavonskom prostoru i u slavonskoj književnosti:

„Na dudovima začeretaju vrapci, u kukuruzu začućori prepelica i trčka, a i u salaškome već dvorištu bruji bučan život.“³⁰

U humoreski *Nasamarili ga* javljaju se auditivni i vizualni motivi Slavonije. U prvom citatu javlja se ekonim Buđakovci potvrđujući da je radnja smještena u Slavoniji:

„Premjestiše ga godine 188* iz Osijeka u Buđakovce, pitomo seoce u županiji p-oj, da ondje upravlja šumskim radovima.“³¹

²⁵ Ibid. 14, str. 22.

²⁶ Ibid. 14, str. 25.-26.

²⁷ Ibid. 14, str. 26.

²⁸ Ibid. 14, str. 25.

²⁹ Ibid. 14, str. 25.

³⁰ Ibid. 14, str. 26.

³¹ Ibid. 14, str. 29.

U sljedećem citatu ponovno se javlja motiv prašan te motiv rose koji je vezan uz vodu, jedan od najčešćih motiva slavonskog prostora:

„Put kojim se gospodin Wurštler spuštaše za svojim stanom u selo, bijaše prašan i od prve rose mekan kao sag.“³²

U trećem citatu ponovno se javljaju vizualni motiv poljski, auditivni motivi kukuruznog lišća i prepelice te vizualni motiv šljivika:

„Hitajući poljskom stazicom, kraj koje je šuštilo nemirno kukuruzno lišće i pućpućukala prepelica svojim zvončetom sličnim glasom, gospodin direktor stane kraj nekog visokog plota i zaviri u šljivik ...“³³

U posljednjem citatu javlja se motiv crkvenog tornja ističući čest motiv u slavonskom selu i u slavonskoj književnosti vezan uz vjeru slavonskog čovjeka:

„Noć bijaše tako jasna da se lijepo razabiraše toranj crkveni tamo ispod mrkog brdašca i blistava žica potoka Vodice koja dijeli selo u dva dušmanska tabora.“³⁴

U pjesmama u petom svesku javljaju se vizualni i auditivni motivi vezani uz slavonsku floru, faunu, gospodarstvo i kulturu koji se pojavljuju u slavonskoj književnosti te deminutivi koji su karakteristični za slavonsku književnost i glazbu. U pjesmi *U travi iz Knjige pjesama* javljaju se vizualni i auditivni motivi faune (ševa, slavuj). Javljaju se i auditivni i vizualni motivi (žito, plot, mlin) koji asociraju na plod, oruđe i građevinu vezanu uz slavonsko gospodarstvo dok pridjev uznojeno ističe marljivost slavonskog čovjeka. Javljaju se i motivi molbe i tornja koji asociraju na crkvu kao građevinu i epitet skrušeno koji opisuje poniznost kršćanina:

„Živa zvijezda s vedrog neba, ševa,
Truni biser pjesme prašnim putima,
Žito šušti, bijeli oblak snijeva,
Kukci zuje među cvijetima' žutima.

U daljini, među granjem, selo
Pružna molbu tornja k nebu skrušeno,
Vjetar hladi uznojeno čelo
I na plotu vitla rublje sušeno.

Kukovača, majskog grma dika,
Diše mlijekom ženske puti i ljubavi.
Tamo iza srebrenog vrbika,

³² Ibid. 14, str. 30.

³³ Ibid. 14, str. 31.

³⁴ Ibid. 14, str. 30.

Blizu mlina, pjeva slavić ubavi.“³⁵

U pjesmi *Iseljenik* javlja se nostalgija lika koji se prisjeća života u svojoj domovini, a njegova čežnja za zavičajem primjećuje se u njegovim idejama domoljublja. Javlja se auditivni motiv seoskog zvona koje može imati „ulogu identifikacijskoga sredstva zavičaja“ (Jukić, Rem, 2012: 112):

„Po narodu si svome sve,
Bez njega - Niko, Neko,
Pa plačeš ko nad vodom Babilona,
Na zvuk kad misliš seoskoga zvona.“³⁶

U prvoj pjesmi *I. On i ona* iz skupine pjesama *Naše životinje (Bolovi bez riječi)* u zbirci *Objavljeno izvan Knjige pjesama* javlja se motiv livade koji je dio geoidentiteta Slavonije te asocira na gospodarsku granu travnjaštva. Motiv livade i deminutivi (glavica, kravica) često se pojavljuju u slavonskoj književnosti i pjesmama (Slavonske lole: *T'eraj, t'eraj žestoko*, Širok šor: *Zeleni se livada*, Slavonske lole: *Blago tebi zelena šumice*):

„Na livadi mlado tele
Oborilo glavicu,
Zaljubljeno kao tele
U dražesnu kravicu.“³⁷

U pjesmi *Domovini iz tuđine* u zbirci *Postuma* javljaju se vizualni motivi (polja, doline, humci, šume) vezani uz geoidentitet Slavonije te motiv vinograda koji asocira na granu slavonskog gospodarstva (vinogradarstvo):

„Zbogom da ste, polja i doline,
Župni humci i vletne gore,
Guste šume, grozdni vinogradi!“³⁸

U feljtonu *Ladanjske večeri* iz knjige *Pečalba* u petom svesku javljaju se vizualni i auditivni motivi (žito, djetelina, kukuruz, paša) vezani uz slavonski krajolik i gospodarstvo te auditivni motivi faune (prepelica, konj):

³⁵*Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973), sv.5., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 21.*

³⁶ *Ibid.* 35, str. 68.

³⁷ *Ibid.* 35, str. 95.

³⁸ *Ibid.* 35, str. 122.

„A žito, zrelo žito leluja se kao u vrijeme faraona, starca Laerta i rimskih šljivarskih vitezova, dvije ptičice narodne naše pjesme lete prema modrini naših gora u kopreni domaćeg ambrozijskog zraka, prepelica pućpurikne negdje u zelenoj kao smaragd djetelini, povjetarac milujući šuška po lišću mlade kukuruze, naši konji ržu na paši, na dobroj paši iza kiše, ja ležim nauznak, gledam i gledam u nepomičnost neba kao u čudo, kao prvi put u životu, gledam u nebo nježno, sivkaste modrine, u naše nebo hrvatsko, toliko slično nebu, modrosivom nebu moje druge domovine — Francuske, gledam i gledam u nebo i nalazim da to nije nebo već modro, dobro, živodajno oko.“³⁹

U Matoševim književnim djelima rjeđe su se javljali vizualni motivi vezani uz izgled slavonskog čovjeka jer je većina primjera vezana uz jednostavnost izraza i način razmišljanja. U pripovijetci *Igljasto čeljade* javlja se vizualni motiv šešira koji je prepoznatljiv dio slavonske nošnje. Pojavljuju se i motivi *duvankesa* i *luša* koji ističu naviku pušenja te motiv konja koji asocira na vrstu prijevoza u Slavoniji:

„— T-a-ako! A sada, Joco, ćeraj u ime božije! Kočijaš se počese za desnim uhom, trpa iz ogromne duvankese u lijevu laloku i pali lušu. Nabije još šešir na uši, ovije se ćebetima, pljućne kroz zube sve preko ruda i konja i vikne u neke nekavice: — Ded, riđo, ko na kirvaj!“⁴⁰

U pripovijetci *Pereci, friški pereci* javljaju se motivi lijepe i poželjne Slavonke. Iako je Dragica odrasla u Zagrebu, naslijedila je fizičke osobine svoje majke, seoske učiteljice. Vizualni motivi koji se ističu su crna, kovrčava i gusta kosa, svijetla put i pridjev garavi koji se često veže uz opis privlačne i nestašne Slavonke i u pjesmama (Miroslav Škoro: *Garavušo garava*, Širok šor: *Oko garavo*):

„Kao zanesen pilji u kosu, crnu i kudravu i gustu kao runo u dobra ovna. Zuri u obli, nježni i garavi vrat po kojemu kao da popadoše leptirići svilenih vlasica.“⁴¹

„Iva kao da je nešto iz vazduha vuklo da i opet zagrlj to garavo, slatko luće, pa puklo kud puklo!“⁴²

U sljedećem citatu javljaju se olfaktivni motiv slatkog, toplog mirisa i taktilni motiv ukradenog poljupca na vratu Slavonke:

„Husar odjedared osjeti struju slatkog, toplog mirisa pa saže nad njome instinktivno glavu kroz onaj otvor. Opazio je tek onda da mu je iz ruku uzela ekspedicionu knjigu, kada su joj potpisujući stali letjeti uzani i elegantni prsti preko hartije. Odjedared kao da ga nešto ščepa, povuče. On se saže, grudi da mu prsnu, pa ju dirne usnama na vratu ispod uha. Ona skoči, kao da ju dirnu struja one u uglu električne baterije, i prosu mastilo.“⁴³

³⁹ Ibid. 35, str. 195.

⁴⁰ Ibid. 1, str. 144.

⁴¹ Ibid. 1, str.30.

⁴² Ibid. 1, str.33.

⁴³ Ibid. 1, str.30.

U posljednjem citatu iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* javljaju se motivi tamnih očiju, bezbojne puti i tamne kose. Javlja se i pridjev rumeni kojim se često opisuje lice i usne Slavonke (Slavonske lole: *Malena*, Slavonske lole: *Ej, Kato, moje zlato*):

„I gledao je te oči, te dvije tamne noći, sto puti ljepše od ove junijske i zvijezdama obasjane. Gledao je bezbojnu put što se bjelasa kraj tamne kose kao mjesec kraj mrkih oblaka. Gledao je taj plemeniti nos, pootvorena usta sa bijelim zubima i mekane rumene usne.“⁴⁴

U noveli *Odisije* u opisu Ljubice javlja se motiv bujne crne kose i pridjev rumeni:

„Onda se pojavi bujna crna kosa, pa onda mramorno čelo, pa onda krasne modre oči pod dugačkim trepavicama, pa onda rumeno lice, pa nasmješljiva usta, sjajni zubići, obao vrat, tajanstven komadić grudi i... i glupi komadić crvene bluže.“⁴⁵

U humoreski *Nasamarili ga* također se javljaju motivi koji opisuju poželjne fizičke osobine Slavonke kao što su smeđa i kovrčava kosa, svijetla put i krupne oči:

„Smeđa i kuždrava joj se kosa sjaji kao da si kadifu posuo zlatnim praškom, i u čupavome, pahuljastome vijencu obrubljuje snježno čelo ispod kojega se pod vitim i svilenim trepavicama kriješe velike i sjajne oči.“⁴⁶

⁴⁴ Ibid. 1, str.33.

⁴⁵ Ibid. 14, str. 15.

⁴⁶ Ibid. 14, str. 32.

4.1.2. Način života

Sljedeća skupina obilježja vezana je uz motive koji opisuju slavonsko gospodarstvo, ali i način provođenja slobodnog vremena. Plodno tlo i blizina triju plovnih rijeka Save, Drave i Dunava odredila je vrstu rada u Slavoniji i tako osigurala ljudsku egzistenciju već od neolitika. Način života slavonskog čovjeka određen je podrijetlom plodnog tla i prirodnim položajem, a zbog važnosti zemlje u njihovom životu, u slavonskim pjesmama, ali i u književnosti javljaju se motivi vezani uz geoidentitet i gospodarstvo Slavonije.

Motivi koji su vezani uz gospodarstvo Slavonije mogu se podijeliti u šest skupina: floru, faunu, naziv za osobe koje rade određeni posao, plodove rada, građevine koje služe kao skladište, oruđa i način rada. U prethodnom poglavlju citati su bili raspoređeni prema djelima dok će u ovom poglavlju citati biti raspoređeni ovisno o tome javljaju li se motivi flore i/ili motivi faune. Ostale skupine motiva pojasnit će se u okviru ovih dviju skupina. Slavonskim gospodarstvom dominira poljoprivreda, „gospodarska djelatnost uzgoja biljaka i životinja, prvenstveno radi proizvodnje hrane za prehranu stanovništva“ (Hrvatska enciklopedija). Važnost vode i plodnog tla u slavonskom gospodarstvu te česta pojava motiva zemlje i vode u književnosti i pjesmama javlja se zbog toga što osnovna grana slavonskog gospodarstva iskorištava prirodne izvore kako bi dobila biljne i životinjske proizvode za prehranu ljudi. Motivi faune asociraju na životinjsku proizvodnju dok motivi flore koji su vezani uz geoidentitet Slavonije u književnosti asociraju na biljnu proizvodnju.

U prvim trima citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci*, četvrtom citatu iz novele *Odisije* te posljednjem citatu iz humoreske *Strašna oklada* javljaju se motivi faune: pijetao, prašćići, guske, patke, perad, svinje, goveda i živad (domaće pernate životinje). Istaknuti auditivni i vizualni motivi faune asociraju na sljedeće grane slavonskog gospodarstva: peradarstvo, svinjogojstvo i govedarstvo. U opisu slavonskog pejzaža motivi faune najčešće su auditivni ili audiovizualni s obzirom da su zvukovi različitih životinja prvo što se čuje kada se prolazi slavonskim selom:

„I na taj krov, na samoga Tunu Piškorića, doprši prokisao **pijetao**, tresnu krilima, kukuriknu pa nekako zaprepašteno poleti — upravo se stropošta natrag u dvorište. **Prašćići, guske i patke** gackaju po blatu na šoru.“⁴⁷

„Na ulici se uskomešala **perad** kao pred jastrebom.“⁴⁸

⁴⁷ Ibid. 1, str. 29.

„Čuju gurikanje **svinja**, satirsko dudukanje svinjarevih gajdi, zviždanje drozdova i kosova, kukanje kukavica, kuckanje djetlića i tamburanje cvrčaka.“⁴⁹

„Savska je voda opala i ostavila žute pjeskovite obale po kojima popadaše **goveda i svinje**.“⁵⁰

„Iz salaškog dvorišta, onamo iz dugačkih ambara, staja i žitnica dojekuje zabrinuta čeljadi, prekidani pasji lavež i žagor **živadi**.“⁵¹

U posljednjem citatu javljaju se i motivi građevina ambara i žitnice koje služe kao skladište za biljne proizvode te motiv staje kao građevine u kojoj se nalaze goveda.

U prvim dvama citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci*, trećem citatu iz novele *Za narod*, dvama citatima iz humoreske *Strašna oklada* i posljednjem citatu iz humoreske *Nasamarili ga* javljaju se sljedeći vizualni motivi flore: šljivici, polja, kukuruz, vrt, voćnjak, povrtnjak, livade, oranice i vinograd. Motivi flore asociraju na sljedeće grane slavonskog gospodarstva: voćarstvo, ratarstvo, povrtlarstvo, travnjaštvo i vinogradarstvo:

„Tamo za kućama, za golim **šljivicima i poljima**, među kojima se patrljci od kukuruza po strništima učiniše Dragici gole kosti — crne se kroz maglu oblaci, koji se natuštili površinom Krndije planine.“⁵²

„Preskočivši visoku ogradu, stade se kroz **šljivike** mašati sela koje se dolje kroz grane tako milo bjelasaše oko stare škure crkve.“⁵³

„U dvorištu, ograđenom od žute, prašne ceste i od **vrta** zelenom glogovom živicom, sjedi iza objeda u sjeni školske, žute, stare i niske zgrade učitelj u papučama i u košulji, čitajući novine i gledajući zamišljeno preko dvorišta, preko svog lijepog **voćnjaka i povrtnjaka**, preko **livada i oranica**, preko sela, razbacanog po humcima kao izgubljeno sjeme po poljskim brazdama, preko **vinograda** i lugova što se zeleno stapaju sa planinskom modrinom u srebrnom, bisernom, zamagljenom pojasu spokojnog horizonta.“⁵⁴

„Zafijukne suh, topao vjetar, jauče šumama i **livadama** i vitla slamu i prašinu.“⁵⁵

„Na dudovima začeretaju vrapci, u **kukuruzu** začućori prepelica i trčka, a i u salaškome već dvorištu bruji bučan život.“⁵⁶

⁴⁸ Ibid. 1, str. 38.

⁴⁹ Ibid. 1, str. 44.

⁵⁰ Ibid. 14, str. 12.

⁵¹ Ibid. 14, str. 25.

⁵² Ibid. 1, str. 29.

⁵³ Ibid. 1, str. 32.

⁵⁴ Ibid. 14, str. 199.

⁵⁵ Ibid. 14, str. 25.

⁵⁶ Ibid. 14, str. 26.

„Hitajući poljskom stazicom, kraj koje je šuštilo nemirno **kukuruzno** lišće i pućpućukala prepelica svojim zvončetom sličnim glasom, gospodin direktor stane kraj nekog visokog plota i zaviri u **šljivik** ...“⁵⁷

Vizualni motiv kukuruza i auditivni motiv kukuruznog lišća asociraju na biljni proizvod i plod rada, odnosno biljni proizvod koji služi za prehranu ljudi i ishranu životinja dok je motiv plota koji se javljao u Matoševim književnim djelima primjer jednog od osnovnih oruđa za ratarstvo.

U prvom citatu iz pripovijetke *Pereci, friški pereci*, u drugom citatu iz novele *Ljubav i dubljina* te posljednjem citatu iz feljtona *Ladanjske večeri* javljaju se i motivi flore i motivi faune. Auditivni i vizualni motivi faune koji se javljaju su: kokoši, pijetlovi, guske, perad, marva (stoka) i konji. Navedeni motivi faune asociraju na sljedeće grane slavonskog gospodarstva: peradarstvo, govedarstvo i konjogojstvo. Vizualni motivi flore su: šljivik, povrtnjak, paša i djetelina. Navedeni motivi flore asociraju na sljedeće grane slavonskog gospodarstva: voćarstvo, povrtlarstvo, travnjaštvo:

„**Kokoši** otvorile sentimentalno kljunove, valjuškaju se u pijesku, a **pijetlovi** pouticali na dudovo granje. Razliježe se grdno gakanje, a jato **gusaka** leti sa zelene »pijace« ispod crkve preko kuća i **šljivika** prema lipovačkom potoku...“⁵⁸

„U starom malom parku sa smrekama, lipama, jablanima, jasenima, **povrtnjakom** i cvjećnjakom čuje žeteoce i **perad** s dvorišta, **marvu** i pastire dolje na **paši**, žune na granama, guste rojeve škvoraca na putu sa strništa do strništa, i Turgenjev joj pada u travu iz zamišljene ruke.“⁵⁹

„A žito, zrelo žito leluja se kao u vrijeme faraona, starca Laerta i rimskih šljivarskih vitezova, dvije ptičice narodne naše pjesme lete prema modrini naših gora u kopreni domaćeg ambrozijskog zraka, prepelica pućpurikne negdje u zelenoj kao smaragd **djetelini**, povjetarac milujućí šuška po lišću mlade **kukuruze**, naši **konji** ržu na **paši**, na dobroj **paši** iza kiše, ja ležim nauznak, gledam i gledam u nepomičnost neba kao u čudo, kao prvi put u životu, gledam u nebo nježno, sivkaste modrine, u naše nebo hrvatsko, toliko slično nebu, modrosivom nebu moje druge domovine — Francuske, gledam i gledam u nebo i nalazim da to nije nebo već modro, dobro, živodajno oko.“⁶⁰

U citatu iz novele *Ljubav i dubljina* javljaju se motivi žeteoca i pastira koji asociraju na ratarstvo i stočarstvo, odnosno opisuju vrstu njihovog rada. Motivi žita i kukuruza iz feljtona *Ladanjske večeri* su plodovi kojima je najbogatija Slavonija. U sljedećem citatu iz novele *Ljubav i dubljina* javlja se motiv sijena vezan uz travnjaštvo, odnosno sušenje trave koja će služiti za ishranu stoke:

⁵⁷ Ibid. 14, str. 31.

⁵⁸ Ibid. 1, str. 47.

⁵⁹ Ibid. 14, str. 149.

⁶⁰ Ibid. 35, str. 195.

„Na prašnoj cesti po koja polagana seljačka kola sa sijenom.“⁶¹

Način života slavonskog čovjeka prvenstveno je određen vrstom njegovog rada i načinom njegovog rada. Posao slavonskog čovjeka započinje biljnom proizvodnjom za prehranu ljudi, a nastavlja se ishranom životinja biljnim proizvodima, koje će uz biljne plodove osigurati egzistenciju Slavonca. Kružni proces koji započinje čovjekovim iskorištavanjem plodnog tla i vode za poljoprivredu završava biljnim i životinjskim proizvodima koji osiguravaju njegovo preživljavanje. Ta poveznica između čovjeka, vrste njegovog rada te zemlje i vode pronalazi život u književnosti i pjesmama. Poveznica se prepoznaje i naglašava u slavonskoj književnosti i književnosti sa slavonskom tematikom korištenjem motiva flore i faune kao primjera biljnih i životinjskih proizvoda, motivima oruđa (plot) i motivima građevina koje služe kao skladište za biljne proizvode i prostor za život životinja. S obzirom da je vrsta i rezultat čovjekova rada izravno povezana s njegovom egzistencijom, veliku ulogu ima i njegov način rada. Primjer naglašavanja izdržljivosti i marljivosti Slavonca jest pridjev uznojeno iz pjesme *U travi*.

Život i jezik slavonskog čovjeka obilježava jednostavnost. Veći dio dana, ali i godine Slavonci provode marljivo radeći i pripremajući biljne i životinjske proizvode za zimu. Njihov život sastoji se od rada i odmora. U sljedećem citatu iz feljtona *Ladanjske večeri* Matoš opisuje prizor u kojem promatra jednostavnost rada i ustrajnost Slavonca koja potiče ljubav, poštovanje i zahvalnost prema zemlji kao plodnom tlu i majci života te domovini, majci hrvatskog naroda:

„I tronut i duboko utješeno gledam prijatelja na oranju, na vlastitoj brazdi, na zemlji, na našoj dobroj zemlji. Sijačka desnica pravi kao gudalom dva »staccata«, po dva pravilna trzaja iz kojih pada pregršt klice, sjemena — sveta pregršt rada i života. Ruka u vreću, pa pravi po dva trzaja, monotono, automatski, makinalno, a umorni i ustrajni korak sijačev daje takt tome veličajnome i jednostavnome lajtmotivu.“⁶²

Dok rad obilježava ustrajnost, izdržljivost i marljivost, odmor obilježava opuštanje, veselje i glazba. U dvama citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* i trima citatima iz novele *Odisije* pojavljuje se motiv klupe ispred kuće koji ističe naviku starijih koji bi predvečer sjeli na klupe, promatrali djecu kako se igraju i razgovarali o problemima, susjedima i događajima u selu:

„Sa jedne i druge strane »filijala« nižu se uvrstani seoski domovi, a pred njima se ređaju klupe i goli dudovi.“⁶³

„ Pokoji zeljov uvukao se u hlad pod klupu pred kućom, turio glavu među šape, isplazio jezičinu, pa čkilji na muhu što mu baš nad njuškom zvrnda.“⁶⁴

⁶¹ Ibid. 14, str. 154.

⁶² Ibid. 35, str. 194.

⁶³ Ibid. 1, str. 28.

⁶⁴ Ibid. 1, str. 47.

„Stariji časkaju na klupama pušeći, ćeretajući i pljučkajući, a momčadija i nakinđurene djevojke šale se i smiju u malim gomilama.“⁶⁵

„— Ali nemoj, mamice! — stane je miriti Ljubica. Vrata grunuše, starica dojadi napolje, stane prkosno kraj klupe i stisne zube.“⁶⁶

„Nađe je pred kućom na klupi gdje sluša kako iz sobe dopire snažni glas pripovjedačev.“⁶⁷

Matoš u feljtonu *Ladanjske večeri* ističe i jednostavnost i prirodnost u radu, ali i u odmoru slavonskog čovjeka uspoređujući je s neprirodnošću i lijenosti u gradu:

„Ladanje, princip zdravlja, prirodnosti i rada protiv varoškoj truleži, neprirodnosti i lijenosti.“⁶⁸

Kada je u pitanju slavlje; veselje, glazba, ples i instrumenti u Slavoniji su prepoznatljivi. Prva dva citata iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* i citati iz humoreski *Strašna oklada* i *Nasamarili ga* i iz novela *Odisije* i *Za narod* donose karakterističan opis oduševljenosti Slavonca i Slavonke glazbom i njegovo i njezino veselje. Javljaju se i tradicijska glazbala kao što su gusle, gajde, tamburice te narodni plesovi uz vokalno-instrumentalnu pratnju (kolo, drmeš):

„Ivo ne bijaše muzikalan, ali bijaše uzbuđen, i kao većina naše blagoslovljene omladine imadaše sluha.“⁶⁹

„Svinjar naduva gajde zasvira, pođe, a ona sustopice za njim u šumu.“⁷⁰

„Jeli, pili i veselili se.“⁷¹

„Iznenada zaori sa šora pjesma, gajde zaječe, a gospodinu direktoru klecnuše koljena nekako čudnovato.“⁷²

„Sa šora se orila monotono i tužno, a opet pomamno i strasno, pjesma uz bučni duduk gajdašev, uz sitnu ciku djevojačku i poklike momačke. Šumarica je sanjarski slušala pritvorivši tavne oči i naslonivši glavu na loptasto direktorovo lice. Noge su joj podrhtavale od plesačke strasti. Uz ritam kola šaputala je riječi neke golišave pjesmice ... Eh, da može malo poigrati, kao u ono izbljedjelo doba djevojačko. Alaj je to čedo vesele Slavonije zanosilo ono burno kolo, one gajde duduklije, onaj nježni i tajanstveni šapat, pa ona tiha i zvjezdana noć, oblivena bijelom mjesečinom.“⁷³

⁶⁵ Ibid. 14 str. 13.

⁶⁶ Ibid. 14 str. 17.

⁶⁷ Ibid. 14 str. 19.

⁶⁸ Ibid. 35, str. 194.

⁶⁹ Ibid. 1, str. 33.

⁷⁰ Ibid. 1, str. 45.

⁷¹ Ibid. 14, str. 22.

⁷² Ibid. 14, str. 31.

⁷³ Ibid. 14, str. 33.

„Eno goli, pocrnjeli čobani mažu se blatom, pa skaču, guraju i prskaju se u zapjenjenoj vodi. Tamo u Pavićevu bostanu, kraj trskavog šatora, cvile gusle i deru se Cigani, pudar im sa pudaricom dijeli lubenice.“⁷⁴

„Znoji se violina, bas, tambura i berde kod Jakoba Kohna, trgovca i krčmara. Pred krčmom pleše drmeš seljački odrpanac sa vojnikom na dopustu i sa pisarom Fučkom, glavnim N-ovim kortešem.“⁷⁵

Uz rad, opuštanje i slavlje potrebno je spomenuti i utjecaj vjere na način života slavonskog čovjeka. U citatima su se pojavljivali motivi krsta i crkve u selu koji su istaknuli položaj i važnost kršćanstva u životu Slavonca. U sljedećem citatu iz novele *Odisije* ističe se običaj odlaska na misu kojeg se pridržavaju Slavonci svih uzrasta:

„Zakasnio si, brate, na večernjicu!“⁷⁶

⁷⁴ Ibid. 14, str. 12.

⁷⁵ Ibid. 14, str. 227.

⁷⁶ Ibid. 14, str. 13.

4.1.3. Način razmišljanja

Posljednja skupina obilježja u Matoševim književnim djelima uključuje odnos prema ljudima, zemlji i životinjama, ali i jezik, vjeru i domoljublje. Prirodni položaj utjecao je na vrstu rada na slavonskom prostoru, a slavonsko gospodarstvo utjecalo je na način života i način razmišljanja slavonskog čovjeka koje obilježava jednostavnost. Kao posljedica njezinog položaja, slavonsku povijest obilježili su susreti s različitim narodima, kulturnim interesima i civilizacijskim postignućima koji su utjecali na slavonskog čovjeka, njegovu kulturu i način razmišljanja. Način razmišljanja ne prepoznaje se u motivima ili toponimima već u njihovom ponašanju, jeziku i odnosu prema drugim živim bićima. Kao što je ranije istaknuto, u osamnaestom stoljeću počinju bujati nacionalni osjećaji, a hrvatski narod prepoznaje svoj jezik, kulturu i povijest kao svoj identitet. Slavonski narod uvijek je držao do tradicije, religije i jezika koji su dio hrvatskog nacionalnog identiteta, a zbog vrste rada, susreta s različitim narodima i kulturama te dugotrajnom odvojenosti od ostatka Hrvatske, način razmišljanja Slavonca postao je prepoznatljiv u životu, ali i u književnosti.

Način razmišljanja Slavonca predstaviti će se u okviru sljedećih skupina: odnos prema ljudima, odnos prema zemlji, domoljublje, vjera i jezik. Prva skupina obilježja vezana je uz odnos Slavonaca prema drugim ljudima, a u primjerima iz Matoševih djela ističe se njihov odnos prema ženama ovisno o očekivanom ponašanju žena te njihov odnos prema strancima. U pripovijetci *Pereci, friški pereci* javljaju se vizualni, auditivni, olfaktivni i taktilni motivi vezani uz izgled mlade Slavonke, ali i njihov utjecaj na muškarca. Poželjnu ženu u Slavoniji opisuje se njezinim fizičkim osobinama, ali i osobinama kao što su skromnost, marljivost, poslušnost i stid. Dragica bi izgledom odgovarala liku *femme fragile*, mladoj djevojci koju bi poželio muškarac zbog njezine mladenačke čistoće i nevinosti iako ponašanjem odudara od tog ženskog lika. Primjer *femme fragile*, ali i Slavonke izgledom i ponašanjem bila bi Ljubica iz novele *Odisije*:

„— Zaista, oče! — odgovori mlada na prozoru u nježnom altu i porumenje sve do ušiju opazivši smjelo-smeteni pogled strančev.“⁷⁷

„Ljubica dođe stidno napolje. On se učtivo pokloni i pruži joj ruku. Ona tek makne desnicom i porumeni do ušiju.“⁷⁸

⁷⁷ Ibid. 14, str. 15.

⁷⁸ Ibid. 14, str. 17.

„— Imale smo posla — odgovori Ljubica i obori porumenjelo lice.“⁷⁹

U djelima se javljaju i *femme fatale*, fatalne žene koje su iznimke u slavonskom selu te je privlačnost češće rezultat nagona nego iskrene i čiste ljubavi. U noveli *Odisije* javlja se primjer žene koja svojim ponašanjem u manjoj mjeri odgovara zavodnici, a takve žene opisuju se imenicom namiguša koja ima negativne konotacije i time izražava negativan stav prema njima:

„— Stid vas bilo! — koraše pokunjene momke udovica Jula, prva seoska namiguša. — Stid vas bilo! Da je tu meštrov Julije, odro bi mu kožu s leđa! Kada su ga otjerali iz škole, došao je kući, ali mu u selu nije bilo para! Šta mislite, nije mu bilo više od sedamnaest kada gaje otac turio u vojsku! — I stara namiguša uzdahne vatreno...“⁸⁰

Dragica i njezina majka nisu bile prihvaćene u Lipovcu jer su karakterom odgovarale emancipiranoj ženi. Njihovo poduzetništvo i ljubav prema knjizi, ali i činjenica da nisu bile dio seoske zajednice, potaknula je odbojnost i ogovaranja među seljacima koji nisu prihvaćali odstupanje od očekivanog ponašanja i života žene u slavonskom selu:

„Rodoljubivome kapelanu ne ostade ništa drugo nego nedjeljne propovijedi crkvene u kojima grmljaše kao jerihonska truba protiv ljudskih poroka i u kojima je obično isticao kao lijep primjer kâzni božje neke »dvije ženske u ovome selu«. — Gospođa se N. već sasvim podala gospodarstvu, a Dragica se udubila u čitanje. Tek pred večer bi odlazila u vlasteoski stari park preko puta pa se točijala na svojim halifaksima po zamrznutom jezeru. Pustinjački je taj život stao za nju dobijati sve više čara. Seoski ih high-life jednako ogovaraše.“⁸¹

Slavonci su imali određenu sliku o poželjnom ponašanju njihovih supruga i kćeri, ali i o njihovom položaju u zajednici. U sljedećem primjeru iz humoreske *Krvava šala* ističe se kako su Slavonci svjesni i u životu i u pjesmama kako je ljubav između prijatelja drugačija i snažnija nego ljubav između muškarca i žene:

„Ma što se reklo o ženama, nikada se ne može žena voliti kao prijatelj i nikada žena ne voli kao pobratim. To i naš narod osjeća u pjesmama svojim.“⁸²

U sljedećem primjeru iz novele *Odisije* ističe se podrugljiv odnos seljaka prema strancu kojim se naglašava neprihvatanje:

„Bijaše nedjelja. Uprkos žezi i silnim komarcima skupio se već svijet pred kućama. Stariji ćaskaju na klupama pušeći, ćeretajući i pijuckajući, a momčadija i nakinđurene djevojke šale se i smiju u malim gomilama. Kada onaj

⁷⁹ Ibid. 14, str. 19.

⁸⁰ Ibid. 1, str. 14.

⁸¹ Ibid. 1, str. 29.

⁸² Ibid. 1, str. 158.

tuđinac prođe kraj koje kuće, svako bi zinuo i izvadio iz usta lulu, ali tek što im je okrenuo leđa, čuo je njihovo posprdno dovikivanje: Kud ćeš, Judo?“⁸³

Unatoč neprihvatanju ljudi koji su stranci podrijetlom ili ponašanjem, Slavonce karakterizira njihova gostoljubivost u domu. U noveli *Odisije* učitelj iskreno poziva na večeru gospodina, kojeg ne prepoznaje kao svog sina, na jednostavnu večeru:

„ – Ta ostanite, gospodine, kod nas na večeri. Bit će siromaški, ali od srca! – zadržavaše vukući ga za rukav učitelj.“⁸⁴

Kada se govori o odnosu prema zemlji, ističu se „povratak u zavičaj kao prostor egzistencijalnoga, vezanost uz prostor (zemlja, šuma, rijeka, ulica)“ te „sentimentalnost duše“ (Sablić-Tomić, Rem, 2003: 19). S obzirom da je zbog vrste rada u Slavoniji čovjek izravno povezan s procesom ulaganja i primanja plodova zemlje, razvio se idiličan odnos između čovjeka i prirode, odnosno između čovjeka te biljnog i životinjskog svijeta. Sljedeći primjeri najbolje ističu odnos Slavonca prema zemlji kao majci života, prema životinjama i prema zemlji kao domovini. U primjeru iz humoreske *Nasamarili ga* pojavljuje se apozicija mater naglašavajući ulogu i položaj zemlje u životu Slavonca, ali i ističući njegov odnos, odnosno poštovanje i ljubav prema zemlji:

„Gospodin Wurštler, plemić od Wurštlingena, koji nije pao s konja već kakih dvadeset godina, bubne kao bundev i poljubi zelenu travu i mater zemljicu.“⁸⁵

U sljedećem citatu iz humoreske *Strašna oklada* naglašava se seljakova briga za zemlju, ali i egzistenciju Slavonca koji ovisi o zemlji:

„Bricu obuzelo bogobojazno neko čuvstvo. Već odavno ne vidje takog grada. Samilost ga je obuzimala kada je gledao kako kao lješnjak velika zrna udaraju po kukuruznim klipovima i kako cjepkaju vito, zeleno lišće.“⁸⁶

U humoreski *Strašna oklada* javlja se situacija u kojoj je seljak naišao na goluba kojeg je ozlijedio led kao i zemlju i plodove:

„Raširenim krilima padne mu pred noge golub, kojega je jamačno led zatekao u polju. Tronuto podiže jednu pticu s krvavim kljunom i prokislom perjem. Čudnovato li ga gleda svojim crnim očima! — Gle, kako mu lupa srce! Kako jadnik strepi! Pa da nije čo'ek poganin! Za svoj stomak kolje ovu jednu božju živinu. Ima i to srce! — Ali kako brico

⁸³ Ibid. 14, str. 14.

⁸⁴ Ibid. 14, str. 18.

⁸⁵ Ibid. 14, str. 31.

⁸⁶ Ibid. 14, str. 25.

od sinoć nije ništa okusio, sjeti ga golub svakakih ćuraka, plovaka i kokošiju, a pomisao na tu božju živinu namami mu vodu na osušena usta.“⁸⁷

„Nešto ga stane čagljikati u nosu, popne se u oči, a suza, velika kao grašak suza, kapne niz pjegavo lice na raščepuren i pun slame brk.“⁸⁸

U prvom citatu riječima jadan i jadnik ističe se sentimentalnost seljaka i samilost koju čovjek osjeća vidjevši ozlijeđenu životinju dok pridjev božji ističe utjecaj kršćanstva na način razmišljanja. Njegova struja svijesti prvo ističe njegov odnos prema životinji, a zatim se javlja fiziološka potreba, ali njegovu glad slikovito prekida i nadjačava suza zbog sudbine životinje. Zbog vjere, ali i uske povezanosti sa zemljom, Slavonac poštuje i cijeni svaki oblik života te osjeća samilost i prema drugim živim bićima.

Sablić-Tomić i Rem (2013) spomenuli su nostalgiju Slavonca kada se prisjeća svoga djetinjstva u Slavoniji što je primjer odnosa Slavonca prema zemlji kao domovini koji se pojavljuje i u slavonskim pjesmama (Miroslav Škoro: *Ne dirajte mi ravnicu*). U noveli *Odisije* opisuje se povratak Slavonca, a u citatu se on nostalgično prisjeća svojih doživljaja iz djetinjstva kojima se ističe njegova ljubav prema zavičaju i vezanost uz prostor zbog obitelji i uspomena:

„Koliko je puta djetetom zapjevao u ovoj staroj crkvi s ocem seoskim orguljašem! Gdje su dani koje je sproveo kod dobroga svoga kuma, kod župnika Jablanovića! Gdje li su one škude što ih je dobivao svake godine na Petrovo — imendan parohov. Bože, gdje li su ta vremena? Izblijedješe! baš kao i ona slika Majke božje na kućnom pročelju!...“⁸⁹

Ljubav prema zemlji, ali i držanje do jezika potaknulo je i snažnu ljubav prema domovini koja se najbolje prepoznaje u slavonskim pjesmama (Kićo Slabinac: *Inati se Slavonijo, Slavonske lole: Slavonijo, volim te*). U sljedećim citatima iz novele *Odisije*, humoreske *Strašna oklada* i novele *Za narod* opisuje se utjecaj glazbe na Slavonce:

„Uto se zaori iz kuće rodoljubna stara hrvatska pjesma još iz ilirskog krasnog doba, a tuđinac osjeti u leđima i na tjemenu neku zimu — i čitavim mu se tijelom razlije val oduševljenja. Čisto je poželio da i sam zapjeva krepkim glasom.“⁹⁰

„Noću oko dvanaest razide se i posljednja hrpica otpjevavši gromovito *Oj Slaveni, jošte živi*.“⁹¹

„Uz divnu pjesmu svoje žene intonira učiteljjev bariton našu narodnu himnu, sva djeca je prihvate, dočeka je narod u crkvi i silan svijet oko crkve, a stari hram se pretvori u nešto silno i živo, što se kao lađa na moćnom valu hrvatske

⁸⁷ Ibid. 14, str. 26.

⁸⁸ Ibid. 14, str. 26.

⁸⁹ Ibid. 14, str. 14.

⁹⁰ Ibid. 14, str. 14-15.

⁹¹ Ibid. 14, str. 22.

pjesme diže i plovi u slobodu, na pučinu, penje se i krili kao žrtveni dim cijelog naroda, cijele Hrvatske, u zanosu tamjana žrtve Abelove.“⁹²

„Nakon himne ostavi svećenstvo žrtvenik, a učitelj zasnaga i poletom *Marseljeze* Zajčevu junačku koračnicu *U boj, u boj!* Jusuf-begu bijaše već i prije mučno, a sada se složio na susjedova koljena. Od bojne pjesme grče se šake, zijevaraju usta, tresu se srca, a grudi se napinju kao bojni bubnjevi.“⁹³

U slavonskoj glazbi uvijek se pojavljuju motivi koji su prepoznatljivi za slavonski prostor jer je vezanost uz Slavoniju i ljubav prema zavičaju jedna od najčešćih tema u slavonskim pjesmama. U prvom citatu Slavonac koji se vraća kući nakon mnogo godina ipak osjeti oduševljenje čuvši rodoljubnu hrvatsku pjesmu koja ga potiče na pjevanje dok u trećem citatu narodna himna potiče snažne emocije oduševljenja i ponosa u likovima, ali i u čitatelju. U posljednjem primjeru se reakcijama ljudi slikovito opisuje karakter ljudi koji podsjećaju na hrabrost hrvatskih narodnih kraljeva i junaka iz slavne hrvatske i slavonske prošlosti.

U noveli *Za narod* javljaju se mišljenja hrabrog i odlučnog učitelja koji je nositelj Matoševih domoljubnih ideja i kritika:

„Kako me možete i pitati? O, velečasni, vi mene dođoste svjetovati, a ja vas pitam, kao kršćanina i mog duhovnog pastira, kakvo ste mlijeko sisali, kojim jezikom govorite, služite li bogu ili novcu, kojim pravom tražite pogaču preko hljeba? Svi izađosmo iz opanka i zar da vi, svećenik, i ja, školnik, škodimo ovome narodu koji sam sebi škodi jer si pomoći ne zna i ne može?“⁹⁴

„Interesi naroda su moji vlastiti interesi, jer sam ja narod kao dio toga naroda. Moja savjest nije samo moja osobna savjest, već je hrvatska savjest, svijest ove moje zemlje u buđenju.“⁹⁵

Učitelj naglašava osobine slavonskog stanovništva koje bi trebao prihvatiti cijeli hrvatski narod kao što je držanje do religije, odnosno kršćanstva i jezika. Osim isticanja vrlina, učitelj također savjetuje da svećenici i učitelji koji rade s djecom i ljudima pomognu i usmjeravaju hrvatski narod. U drugom citatu ističe čistu i iskrenu ljubav prema domovini izjednačujući svoje interese sa interesima svojeg naroda.

Kršćanstvo je imalo važnu ulogu u oblikovanju slavonskog čovjeka i njegove kulture zbog čega je ono neizostavno kada se govori o mentalitetu slavonskog čovjeka. Primjer uloge i položaja kršćanstva vidljiv je prvenstveno u vizualnim motivima krsta, raspela i svetih slika u slavonskim selima i kućama kao i u sljedećem citatu iz novele *Odisije*:

„Izbljedješe baš kao i ona slika Majke božje na kućnom pročelju!“⁹⁶

⁹² Ibid. 14, str. 219.

⁹³ Ibid. 14, str. 219.

⁹⁴ Ibid. 14, str. 203.

⁹⁵ Ibid. 14, str. 207.

Utjecaj kršćanskog nauka bio je vidljiv u situaciji s ozlijeđenim golubom. Kršćanski nauk primjećuje se i u govoru. Njihova vjera utjecala je i na oblikovanje običaja kao što je nedjeljna misa. U prvom citatu iz novele *Odisije* prepoznaje se prigovor zbog odstupanja od Slavonca kršćanina, odnosno propuštanja mise dok je pozitivan primjer uspomena iz drugog citata koja ističe koliko je taj običaj važan i karakterističan za slavonski narod:

„Zakasnio si, brate, na večernjicu!“⁹⁷

„Koliko je puta djetetom zapjevao u ovoj staroj crkvi s ocem seoskim orguljašem!“⁹⁸

U sljedećim citatima iz novele *Odisije* i humoreske *Strašna oklada* prepoznaje se kršćanski nauk. U prvom citatu prepoznaje se razvijena nesvjesna navika starijih žena koje imaju potrebu pred drvenim raspelom ponizno moliti Boga ili izraziti zahvalu. U drugom citatu pridjev jadno i reakcija seljaka naglašava važnost običaja krštenja slavonskog kršćanskog naroda:

„Tamo pred starim, drvenim raspelom padne na koljena i pruži grčevito ruke gore šapćući kao u vrućici: Hvala ti, bože! On je, on je, jadni, nesrećni moj sin, moj Julije!“⁹⁹

„Misao na jadno i nekršteno novorođenče ukoči mu i ruke i noge...“¹⁰⁰

U govoru Slavonaca Rem i Rem (2009) ističu jednostavan izraz kao prepoznatljivo obilježje koje se može prepoznati i u njihovom mentalitetu. Jednostavnost se prepoznaje u jednostavnim i kratkim rečenicama gdje su riječi skraćene ili nedostaju, a često se javljaju frazemi i usporedbe koje su poznate i razumljive slavonskom narodu kao što se primjećuje u citatu iz novele *Odisije*:

„Čega radi? Radi čega? Štranjga ko štranjga, lola ko lola, krmak ko krmak.“ (Matoš, 1973: 16)

U primjerima iz Matoševih djela javljaju se riječi koje su prepoznatljive za slavonski prostor, vulgarijazi, frazemi, usklici koji najčešće asociraju na utjecaj kršćanskog nauka te jednostavne i kratke rečenice. U sljedećim citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* i u citatu iz humoreske *Strašna oklada* javlja se riječ komšija, odnosno susjed koja se pojavljuje i u slavonskim pjesmama (Kićo Slabinac: *Kad čujem tambure*):

„Na novome krovu Jevrejeva komšije piše: tuNa piškoriĆ 1887. liTa goSpoDnjeg sazIdo † AMEN †“¹⁰¹

„Hej, s puta, komšijo!“¹⁰²

⁹⁶ Ibid. 14, str. 14.

⁹⁷ Ibid. 14, str. 13.

⁹⁸ Ibid. 14, str. 14.

⁹⁹ Ibid. 14, str. 18.

¹⁰⁰ Ibid. 14, str. 24.

¹⁰¹ Ibid. 1, str. 28.

„Oči čakskom sinu kao dva sumporna plamička – i zablenući se brico sjeti da je ovih dana umrlo nekršteno dijete njegovog komšije Jelčića.“¹⁰³

U citatu iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* i humoreske *Nasamarili ga* javlja se mađarska riječ šor koja opisuje tip sela u Slavoniji:

„Praščići, guske i patke gackaju po blatu na šoru.“¹⁰⁴

„Iznenada zaori sa šora pjesma, gajde zaječe, a gospodinu direktoru klecnuše koljena nekako čudnovato.“¹⁰⁵

U citatima iz novele *Odisije* javlja se riječ sokak, odnosno seoska ulica te riječ đerma, odnosno poluga za vađenje vode iz bunara kako bi se mogla napojiti stoka. U citatu se pojavljuje i primjer vulgarnizma (gad) koji ističe reakciju Slavonca:

„ - Gdje je on! Gdje je, gada mu bečarskog! – doletješe na sokak braća Leb i Abraham Hazov, koji ko sanćim otidoše po kočevu.“¹⁰⁶

„Kroz dudovo lišće na sokaku čarlija noćni lahor i dirne joj svježim dahom, tople, djevičanske grudi...“¹⁰⁷

„U dvorištu škripi stara đerma – neko vuče vodu.“¹⁰⁸

U sljedećim citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* javljaju se imenica bekrija i lola s negativnim konotacijama koje označavaju pijanicu, seoskog boema i šaljivčinu:

„Jeste li vidjeli onog bekriju Unukića?“¹⁰⁹

„Bacio ga, lola, iz koncepta.“¹¹⁰

U sljedećim citatima primjećuje se način obraćanja među Slavoncima. U prvom primjeru iz pripovijetke *Pereci, friški pereci*, u primjerima iz novele *Odisije* i iz pripovijetke *Iglasto čeljade* ded ima ulogu imperativa s istaknutim motivom rakije, pića karakterističnog za Slavonce. U posljednjem citatu iz humoreske *Nasamarili ga* uvećanicom i riječju bečar govornik ističe svoje nezadovoljstvo. Primjećuje se jednostavan, ali nepristojan zahtjev za šutnjom bez potrebe za pristojnim jezikom, izrazima ili intonacijom:

„No ti si umorna. Ded odmori se malo.“¹¹¹

¹⁰² Ibid. 1, str. 37.

¹⁰³ Ibid. 14, str. 24.

¹⁰⁴ Ibid. 1, str. 29.

¹⁰⁵ Ibid. 14, str. 31.

¹⁰⁶ Ibid. 14, str. 14.

¹⁰⁷ Ibid. 14, str. 21.

¹⁰⁸ Ibid. 14, str. 15.

¹⁰⁹ Ibid. 1, str. 31.

¹¹⁰ Ibid. 1, str. 35.

„Ded, Pero, Simo, ded malo tog bećarinu! Dobit ćete rakije!“¹¹²

„Nabije još šešir na uši, ovije se ćebetima, pljučne kroz zube sve preko ruda i konja i vikne u neke nekavice: — Ded, riđo, ko na kirvaj!“¹¹³

„Oh, lolčino, bećaru stari, ćuti!“¹¹⁴

U sljedećim primjerima javljaju se usklici na koje je utjecao kršćanski nauk. U citatu iz novele *Pereci, friški pereci* javlja se usklik *Jezus Marija!*, a u pripovijetci *Iglasto čeljade* javlja se izraz *u ime božje*. U noveli *Za narod* javlja se pozdrav *Hvaljen Isus!* koji se koristi tijekom dolaska i odlaska. U feljtonu *Ladanjske večeri* javljaju se sljedeći usklici, pozdravi i izrazi: *Faljen bog!*, *fala bogu i majki božjoj*, *Ne daj bože gorše!* Ponovno se pojavljuje riječ ded u istoj ulozi te imperativ glagola tjerati koji je prepoznatljiv u slavonskim pjesmama (Slavonske lole: *T'eraj, t'eraj žestoko*) i književnosti kao naredba za konja:

„— Jezus Marija! — ciknu prestravljeno veterinarova žena i klonu u mršavo muževo naručje, a komandant, onako trumpeljast, potrči dolje. Nađe narednika gdje leži na đubretu.“¹¹⁵

„— T-a-ako! A sada, Joco, ćeraj u ime božije!“¹¹⁶

„— Hvaljen Isus! O, kad vas ovako vidim kao »piceke«, gubim volju popovati — priđe k njima dežmekasti uznojeni plovani Kunštek, zdrava zagorska korjenika sa svim obilježjima seoskog svog porijekla.“¹¹⁷

„Možda se budu uloge promijenile. Hvaljen Isus! Laka vam noć!“¹¹⁸

„— Faljen bog!

— I majka boža. Kak stoji ljetina?

— Do sada dobro, fala bogu i majki božjoj.

— Kuruze dobro stojiju. Ne daj bože gorše!“¹¹⁹

U sljedećim citatima iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* javljaju se usporedbe koje su prepoznatljive čitateljima koji poznaju slavonsku kulturu. U sljedećim citatima javljaju se usporedbe *kao runo u dobra ovna* i *kao plastovi sijena* koje podrijetlom dolaze iz slavanskog gospodarstva te prva usporedba asocira na gustoću, a druga usporedba na veliku količinu:

¹¹¹ Ibid. 1, str. 47.

¹¹² Ibid. 14, str. 13.

¹¹³ Ibid. 1, str. 144.

¹¹⁴ Ibid. 14, str. 33.

¹¹⁵ Ibid. 1, str. 35.

¹¹⁶ Ibid. 1, str. 144.

¹¹⁷ Ibid. 14, str. 201.

¹¹⁸ Ibid. 14, str. 204.

¹¹⁹ Ibid. 35, str. 194.

„Kao zanesen pilji u kosu, crnu i kudravu i gustu kao runo u dobra ovna.“¹²⁰

„On gledaše zvijezde, rosu na nevidljivom cvijeću nebeskome, i oblake koji se na zapadnom horizontu gomilaju kao plastovi sijena.“¹²¹

U sljedećem citatu javlja se usporedba *kao četiri sablje* s povijesnim značenjem, odnosno s oružjem koje su koristili Osmanlije tijekom njihovih prodora asociirajući na čvrstoću i snagu:

„Husarče potapša paripa po ramenu, šanu mu nešto, a on skoči najmanje metar u visinu i pruži vite noge, jake i sjajne kao četiri sablje.“¹²²

U trećem citatu javlja se usporedba *kao turčinak* koja je vezana uz slavonsko gospodarstvo. Jukić i Rem istaknuli su da je mak uz žito, zemlju i vino jedno od najtipičnijih obilježja slavonskog panonskog prostora (citirano u: Jukić, Rem, 2012: 28). Mak turčinak također je simbol za plodnost zemlje u južnoj Europi, ali u ovom kontekstu asociira na crvenu boju maka:

„Lice preko kojega je sada pao refleks jasnozeleno svile sa štita od sunca, nježno se osmijkuje, zubi se bijele kao alabastar, a usne se rumene kao turčinak...“¹²³

U posljednjem citatu javlja se usporedba *kao jastreb pile* koja je vezana uz odnos lovca, odnosno divlje ptice i lovine, domaćih pernatih životinja u Slavoniji. Usporedba asociira na brzinu i spretnost u neočekivanom trenutku kada jastreb zgrabi pile:

„I konjanik se odjedared uspravi, trže konja prema strani gdje stajaše Dragica, saže se, ščepa ju desnicom za pojas od kože kao jastreb pile.“¹²⁴

U posljednjim citatima pojavljuju se frazemi koji su poznati čitatelju koji živi u Slavoniji ili proučava slavonsko stanovništvo, kulturu ili književnost. U pripovijetci *Pereci, friški pereci* javlja se nacionalni frazem *pa puklo kud puklo* koji znači da će osoba pokušati nešto reći ili učiniti bez obzira na posljedice:

„Iva kao da je nešto iz vazduha vuklo da i opet zagrlj to garavo, slatko luče, pa puklo kud puklo!“¹²⁵

U citatu iz pripovijetke *Pereci, friški pereci* javlja se hrvatski dijalektni frazem s antroponomom kao sastavnicom *kao da si mila Gera* koji znači „ukočeno, nepomično stajati, držati se i sl.; biti besposlen, beskoristan“ (Menac-Mihalić, 2004: 365):

¹²⁰ Ibid. 1, str. 30.

¹²¹ Ibid. 1, str. 32.

¹²² Ibid. 1, str. 42.

¹²³ Ibid. 1, str. 43.

¹²⁴ Ibid. 1, str. 43.

¹²⁵ Ibid. 1, str. 33.

„Što si se to učutala, Dragice, kao da si mila Gera?“¹²⁶

U citatu iz novele *Odisije* javlja se frazem *vrag bi ga znao* koji je postao dio slavonske kulture i jezika pod utjecajem kršćanskog nauka. Koristi se kada se želi reći da postoji nešto što nitko ne zna, čak ni više sile:

„Ko bi znao...tristo mu muka, odakle je. Bit će iz Pariza. Taj psuje ko Parižlija. Govori i naški. Vrag bi ga znao!“¹²⁷

U pripovijetci *Pereci*, *friški pereci* i u humoreski *Strašna oklada* javljaju se varijante frazema koji je nastao pod utjecajem kršćanskog nauka. Frazem se koristi kada se nekoga preklinje da nešto ne učini pozivajući se na pet teških Isusovih rana kako bi osoba poslušala zahtjev:

„Samo to nemojte, za pet rana Isusovih, jer ste propali!“¹²⁸

„Nemoj, za pet rana božjih! Po je noći!“¹²⁹

¹²⁶ Ibid. 1, str. 47.

¹²⁷ Ibid. 14, str. 17.

¹²⁸ Ibid. 1, str. 37.

¹²⁹ Ibid. 14, str. 23.

4.2. Neknjiževna djela

U sljedećim poglavljima analizirat će se obilježja Slavonije koja se pojavljuju u Matoševim neknjiževnim djelima, odnosno u Matoševim člancima, dopisima određenim listovima, feljtonima, kritičarskim radovima, polemičkim člancima, bilježnicama i pismima. U neknjiževnim djelima prevladava objektivnost koja se posebno ističe u opisima događaja i situacija te izravnim isticanjem ideja, misli i razmišljanja Matoša kao pisca, novinara i kritičara. Nota subjektivnosti javlja se u osobnim doživljajima i dojmovima u različitim situacijama te u njegovim razmišljanjima i osobinama kao ljubitelja književnosti i domovine. Citati iz Matoševih izvora koji se nalaze u trećem, četvrtom, petom, šestom, sedmom, osmom, jedanaestom, trinaestom, sedamnaestom, devetnaestom i dvadesetom svesku razvrstani su u sljedećim poglavljima: *Smjernice za „Slavoniju u književnosti“* i *Obilježja Slavonije*.

4.2.1. Smjernice za „Slavoniju u književnosti“

Iako prva skupina obilježja u Matoševim neknjiževnim djelima nije izravno povezana uz slavonski prostor i čovjeka, Matoševe ideje o stvaranju prepoznatljive slike određenog prostora mogu se predstaviti kao smjernice u pisanju književnog djela za oblikovanje geoidentiteta Slavonije kao podloge za likove, nositelje ideja, odnose između likova i radnju. U dopisu iz trećeg sveska s oznakom *Biograd, 18. jula 1895*. Matoš ističe kako u *Ivkovoj slavi* nema onog slikovitog, lokalnog i prepoznatljivog opisa mjesta (citirano u: Matoš, 1973: 12). Prva smjernica izvedena iz tih razmišljanja odnosi se na odabir motiva kojima se stvara podloga svakog književnog djela, odnosno slika prostora u kojem se odvija radnja. U djelima sa slavonskom tematikom, kao kod Matoša, naglasak bi bio na plodnom tlu, motivima zemlje i vode, motivima flore i faune koji su vezani uz vrstu rada, ali i toponimima kako bi geoidentitet Slavonije bio prepoznatljiv i vjerodostojan. U dopisu s oznakom *Biograd, sredinom juna (1896)* Matoš naglašava kako vjerodostojnost drame može ovisiti o tome koliko je tema bliska narodu:

„Kaka li je razlika kod nas između prikazivanja *Šarenog svijeta* i *Revizora*! U *Revizoru* su naši glumci klasični, vjerni i istiniti, naprosto zato što su ovdje prilike i karakteri našim glumcima mnogo bliži i pristupačniji zbog sličnosti našeg i ruskog nacionalnog značaja.“¹³⁰

Sljedeća smjernica odnosi se na odabir prepoznatljivih i bliskih likova i događaja radi razumijevanja književnog djela i autorove ideje. Drugu smjernicu Matoš je primjenjivao isticanjem domoljubnih ideja u okviru slavonskog prostora koji je zemljopisnim položajem poznat Hrvatima, a povijesnim kontekstom je blizak njegovoj domoljubnoj namjeri i hrvatskom narodu. Matoš je slikovito isticao ljubav prema domovini, majci hrvatskog naroda uspoređujući je s ljubavlju slavonskog seljaka prema zemlji, majci života. Nadalje, Matoš je odabrao hrvatsku regiju koja je tijekom povijesti najčešće bila pod tuđom vlasti i na udaru migracija i prodora osvajača, ali je postala i primjer otpora tuđoj vlasti zahvaljujući svojem držanju do tradicije, religije, odnosno kršćanstva, hrvatskog jezika i obrade zemlje. Slavonska povijest, prostor i ljudi su Matošu podloga za isticanje domoljubnih ideja i buđenje nacionalnog identiteta.

U članku *Napuljske šetnje* iz osmog sveska Matoš ističe sljedeće savjete i ideje za pisanje putopisa:

„Onaj je putopis dobar koji daje cjelokupnu sliku društva i okolice.“¹³¹

„Dobar opisivač dakle treba prije svega dati kratak, sugestivan dojam cjelokupnosti, a detalj mu služi tek utoliko ukoliko pojačava taj ukupni dojam.“¹³²

Treća smjernica odnosi se na stvaranje cjelokupne slike određenog prostora i naroda koji živi na tom prostoru. U književnim djelima u kojima je Matoš smještio slavonski prostor i slavonskog čovjeka u književnost, oslanjao se na osobna iskustva i sjećanja kako bi čitatelj od samog početka mogao prepoznati Slavoniju po toponimima ili motivima flore i faune vezanih uz geoidentitet Slavonije te vrstu rada slavonskog čovjeka. Nije imao potrebu za detaljnim opisima livade, paše i oranica već je stvarao kratku i cjelokupnu sliku slavonskog sela vizualnim motivima šora (dugih ulica), crkve, paša, oranica i salaša te audiovizualnim motivima domaćih i divljih životinja. Takvim oslikavanjem slavonskog sela Matoš je uspio stvoriti i cjelokupnu sliku društva bez potrebe za detaljnim opisima svakog lika. Bio mu je dovoljan detalj u imenu, izgledu ili govoru (kum uz ime lika, tipična slavonska imena, šešir kao odjevni predmet, usklik: *Tjeraj!*).

¹³⁰ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.3., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 41.

¹³¹ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.8., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 279.

¹³² *Ibid.* 131, str. 279.

U citatu iz članka *Iz Samobora* iz četvrtog sveska i citatima iz članka *Mnogo vike ni za što* iz šestog sveska Matoš govori o vjerodostojnosti slike određenog prostora:

„Pored tih delikatnih, škratih, pa ipak toliko bogatih i do genre-slike realističnih i plastičnih skica svi su naši stihotvorci suhi i bezbojni, a pejzaž slikara Vojislava Ilića je prema Vrazovu gol i apstraktan, nemajući dosta realnijih i detaljnijih obilježja naše zemlje.“¹³³

„Vidi se da pripovjedač opisuje ljude i mjesto bez studije naročitih opservacija i bilježaka.“¹³⁴

„Kosorovo opažanje i crtanje je sasvim banalno i površno, a vandrokaško mu oko ne vidi ništa specifično, karakteristično i lokalno.“¹³⁵

„Da sakrije svoju oskudicu karakterističnog i direktnog opažanja, pisac crta općenitosti koje nemaju ničeg lokalnog i značajnog, koje ništa ne vele. Mjesto zadrugarskog života na šumskim pašama i salašima slika šumski požar – sličan svim šumskim požarima, a u požaru vidi samo ono što je zajedničko svim požarima, što nije vrijedno zabilježiti. Nemajući nikakvih dokumenata i živih skica pri ruci, a osjećajući potrebu realističkog opusa, on opisuje pojave općenite, zajedničke i gradu i selu, pojave sasvim indiferentne i koje ne impresioniraju radnju romanu.“¹³⁶

Četvrta i posljednja smjernica naglašava važnost realističnog i vjerodostojnog opisa slavonskog prostora. U opisima zemljopisnog prostora potrebno je osloniti se na osobne bilješke izravnog opažanja dok različiti dokumenti i izvori mogu poslužiti kada se autor želi prisjetiti važnog događaja iz prošlosti ili istaknuti utjecaj prošlosti na sadašnjost. U pripovijetci *Pereci, friški pereci* Matoš ističe Slavonca koji se sjetio svojeg pretka koji se borio protiv Turaka neizravno uvodeći uspomenu na najteže razdoblje u Slavoniji, ali i zadivljujuće otpore Slavonaca:

„Sjetio se svog pretka koji je sa grofom Patačićem prije bitaka izazivao Turke na mejdane...“¹³⁷

Matoš ističe važnost karakterističnog i lokalnog u stvaranju slike prostora što bi u Slavoniji bili toponimi. Posljednje što ističe kada je u pitanju vjerodostojnost jest izbjegavanje općenitosti. U stvaranju slike prostora autor mora paziti na razlike između grada i sela te na razlike između sela u Slavoniji, oko Zagreba, Lici i Gorskom Kotaru te na Jadranu. Prvi motiv koji može omogućiti razlikovanje sela na tim područjima u Hrvatskoj jest vrsta sela koja je karakteristična i prepoznatljiva za svaki od tih prostora ovisno o oblicima tla, tradiciji, broju stanovnika i vrsti rada, a na slavonskom prostoru i u slavonskoj književnosti karakteristična su ušorena sela.

¹³³ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.4., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 101.

¹³⁴ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.6., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 115.

¹³⁵ *Ibid.* 133, str. 115.

¹³⁶ *Ibid.* 133, str. 115.-116.

¹³⁷ *Ibid.* 1, str. 39.

4.2.2. Obilježja Slavonije

U Matoševim neknjiževnim djelima osim smjernica pojavljuju se i subjektivna i objektivna obilježja Slavonije. Subjektivna obilježja su Matoševi komentari o slavonskom načinu života koji potiču domoljublje te usporedbe sa slavonskim čovjekom kojima se ističu osobine slavonskog prostora i čovjeka. Objektivna obilježja odnose se na dokumentirane podatke i događaje koji služe kao podloga za Matoševe komentare i usporedbe. U sljedećim citatima iz feljtona *Ladanjske večeri* iz petog sveska i citatu iz članka *Iz Samobora* Matoš govori o ladanju:

„I tronut i duboko utješeno gledam prijatelja na oranju, na vlastitoj brazdi, na zemlji, na našoj dobroj zemlji. Sijačka desnica pravi kao gudalom dva »staccata«, po dva pravilna trzaja iz kojih pada pregršt klice, sjemena — sveta pregršt rada i života. Ruka u vreću, pa pravi po dva trzaja, monotono, automatski, makinalno, a umorni i ustrajni korak sijačev daje takt tome veličajnome i jednostavnome lajtmotivu.“¹³⁸

„Ladanje, princip zdravlja, prirodnosti i rada protiv varoškoj truleži, neprirodnosti i lijenosti.“¹³⁹

„Ladanje je dakle izvrsna škola rodoljublja, i zato su ljudi sa ladanja, seljaci, najbolja narodna rezerva i najnarodniji dio naroda. Što se inače uči u školama, knjigama i novinama, oni to još u obilnoj mjeri primaju od svoje zemlje, od svog korijena.“¹⁴⁰

U citatima Matoš naglašava da je ladanje škola rodoljublja, odnosno u jednostavnosti i prirodnosti rada i odmora seljaka, vidi se da poštuje i cijeni vrijednost plodnog tla. Njegova uska povezanost sa zemljom, ulaganjem i primanjem jest izvor njegove ljubavi prema zemlji, majci života koja prerasta u ljubav prema domovini, majci hrvatskog naroda. Matoš naglašava utjecaj povezanosti sa zemljom na ljubav prema domovini uspoređujući selo sa gradom u kojem prevladava neprirodnost i lijenost zbog nepovezanosti sa zemljom i neizravne povezanosti s plodovima koji im osiguravaju egzistenciju. Iz tog razloga u citatima iz članka *Iz Samobora* te bilješkama iz 1901. godine i 1902. godine u njegovim bilježnicama Matoš ističe važnost hrvatskog, odnosno slavonskog pejzaža za razvoj i poticanje ljubavi prema Hrvatskoj:

„Zato je hrvatski predio, hrvatski pejzaž isto tako važan momenat kao hrvatski narod i hrvatska prošlost. Hrvatska okolica je najbolja škola patriotizma. Pejzaž nije samo vidljiva naša veza sa misterijem skladnog svemira, nego i vidljivi oblik stalnog djelovanja primitivne, prvobitne hrvatske duše na našu. Ako nam je duša rezultat dojmova, ako su ti dojmovi većinom hrvatski zvuci i hrvatske slike, slike krajeva hrvatskih duša je naša kao ovo drveće i voće rezultat hrvatskog pejzaža. Mi smo kao ta jabuka i taj grozd plodovi te zemlje, i ta okolica nas toga radi toliko

¹³⁸ Ibid. 35, str. 194.

¹³⁹ Ibid. 35, str. 194.

¹⁴⁰ Ibid. 133, str. 103.

očarava, zanosi i privlači, jer sebe, jer prvobitne dijelove duše svoje tu vidimo kao u ogledalu svog zagonetnog izvora. Drugi, tuđinski kraj može biti vrlo sličan ovome, ali ga toliko ne razumijem, jer nisam njegov plod, jer mi govori tuđim jezikom. Sunce, planeti, brda i biline iste su kao ovdje i u drugim zemljama, kao stanovnici što su ljudi kao tu, ali bilje, brda, zvijezde i mjesečina govori u Hrvatskoj istim jezikom kao Hrvati.“¹⁴¹

„Priroda nije samo kompleks sila, nego je i slika, simbol, duša, u našem slučaju duša hrvatska.“¹⁴²

„U Hrvat. je hrvatsko samo selo.“¹⁴³

„Moralna vrijednost pejzaža – sloboda.“¹⁴⁴

Ove izjave nadovezuju se na njegovo izjednačavanje pojmova krajeva i ljudi, odnosno „najprisniju misao Matoševa tematiziranja pejzaža“ koja je ujedno i „paradigma Matoševa pejzažističkog stila uopće“ (Oraić, 1980: 72). U citatima Matoš izjednačuje važnost hrvatskog naroda, prošlosti i pejzaža. Matoš ističe pejzaž sela kao poveznicu s ljubavlju prema domovini zbog odnosa između čovjeka i zemlje na selu. Slika prostora utječe na čovjeka, odnosno zemlja i način rada seljaka utječe na njegovu ljubav prema zemlji, zvukovima, slikama i plodovima prirode. Matoš naglašava držanje do tradicije i obrade zemlje na selu, ali i držanje do jezika koji je dio nacionalnog identiteta. Iz tog razloga ističe kako samo selo ima karakter hrvatskog zbog poveznice između ljubavi prema zemlji kao majci života i kao domovini. Zbog svog prognanstva i stava prema slavonskom pejzažu kao školi domoljublja, Matoš ističe slobodu kao vrijednost pejzaža, odnosno ističe slobodu Hrvata da se osjeća kod kuće kada gleda seoske prizore i sluša zvukove prirode govoreći hrvatskim jezikom.

U citatima iz pisama Dragutinu Boraniću i Mileti Jakšiću iz devetnaestog sveska te Vladimiru Tkalčiću iz dvadesetog sveska ističe se Matošev stav prema slavonskom načinu života, odnosno njegova nostalgija:

„Jer je već tome davno, te ne čuh poskočice, gajda i brećanja dukata na djevojačkim garavim vratovima.“¹⁴⁵

„Ja sam seljak i volim šumu, vodu i selo, baš kao i Vi, srećni čovječe, koji, živeći u prirodi, naučiste s njome razgovarati, naći u njoj utjehe.“¹⁴⁶

„Dosadjuje mi pisanje, htio bih biti na selu i spavati na mirišljivom sjenu.“¹⁴⁷

¹⁴¹ Ibid. 133, str. 99.

¹⁴² Ibid. 133, str. 101.

¹⁴³ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973), sv.17.*, „Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 312.

¹⁴⁴ Ibid. 148, str. 328.

¹⁴⁵ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973), sv.19.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 50.-51.

¹⁴⁶ Ibid. 145, str. 192.

U pismima se nostalgично prisjeća svojih uspomena u domovini koje su vezane uz slavonsko selo. Njegova nostalgija opisana je auditivnim motivima poskočice, tradicionalnog slavenskog glazbala gajdi te zveckanjem dukata, nakitom koji je pripadao ženskoj slavonskoj nošnji, ali se slavonsko selo prepoznaje i u pridjevu garavi. U drugom citatu Matoš opisuje svoj identitet seljaka vezanog uz šumu, vodu i selo, česte motive Slavonije dok u posljednjem citatu ističe čežnju za selom olfaktivnim motivom mirišljavog sjena.

U svojim neknjiževnim djelima uz dokumentirane podatke i događaje Matoš je uspoređivao ljude i pojedince sa slavonskim čovjekom i prostorom neizravno ističući osobine slavenskog prostora i čovjeka. U dopisu s oznakom *Pariz, 1. siječnja 1901.* iz trećeg sveska Matoš usporedbom klečanja pred slikom asocira na običaj Slavonaca koji je nastao pod utjecajem kršćanskog nauka:

„Hoće li XX. vijek biti vijek oslobođenja? Hoće li se združiti narod Istre i mlade Bosne sa drevnom Trojedinicom, tim divnim triptikom s okvirima lijepim kao sama među njima slika pred kojom znam da sinoć kleknu dosta naših zabrinutih ljudi kao pred slikom svetitelja, pred kojom se tako usrdno dade moliti i nadati, jer i volovi na toj slici kao da imaju zanesene, pobožne i vjerne oči...“¹⁴⁸

U sljedećim citatu iz članka *Strossmayerov spomenik* iz četvrtog sveska Matoš usporedbom sa slavonskim krajem ističe osobine Slavonaca kao što su sreća i vedrina vezane uz jednostavnost načina života i načina razmišljanja.

„Srećan i vedar kao Mašićev slavonski kraj, gutiraše veličajnim ukusom faraona i Karla V. pepeo smrti sa zlatnog životnog pladnja“¹⁴⁹

Isticanjem karakteristika francuskog racionalizma koje su cijenili Slavonci u članku *Iz Samobora*, Matoš ističe osobine slavonskih seljaka kao što su ležernost, odnosno opuštenost vezana uz njihov način odmaranja, duhovitost vezana uz njihovu osobnost i narodne pjesme te polet, odnosno marljiv, živahan i ustrajan način rada:

„Ma što se govorilo o slavonskoj indolenciji, ne zaboravimo da su najpraktičniji, najrealističniji i najpozitivniji, među našim lučonošama baš Slavonci Reljkovićem Mijat Stojanović, Đuro Pila i Kozarac i da je jamačno zbog svojih čistih slavonskih osobina taj zemljak J. Jurkovića, Korjaca i Il. Okrugića toliko volio ležernost, duhovitost, polet i racionalizam francuski.“¹⁵⁰

¹⁴⁷ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.20., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 142.

¹⁴⁸ *Ibid.* 130, str. 266.

¹⁴⁹ *Ibid.* 133, str. 22.-23.

¹⁵⁰ *Ibid.* 133, str. 24.

U sljedećim citatima iz članka *Iz Samobora* Matoš izrazom *slavonski rasipni dobričina* ističe dobrotu, velikodušnost, darežljivost, ali i naivnost slavonskog čovjeka koji će svakome pomoći dok usporedbom sa plodnom slavonskom ravnicom govori da poštuje i cijeni Strossmayera:

„Pravi slavonski rasipni dobričina, on je proharčio bez veće koristi svoj čudesni intelektualni kapital, ne pojmvši da je koncentrovanost jedan od prvih pogodaba solidnosti i ekonomiji duha.“¹⁵¹

„Strossmayer je blaga i bogata slavonska ravnica.“¹⁵²

U kritičarskom radu *Pripovijetke Petra Petrovića* iz sedmog sveska usporedbom sa slavonskom dušom, Matoš ističe osobine Slavonca kao što su dobrodušnost kada je u pitanju odnos prema ljudima i drugim živim bićima, duhovitost te sentimentalnost duše koja se ističe u slavonskim pjesmama i u književnosti (Miroslav Škoro: *Ne dirajte mi ravnicu*, Miroslav Škoro: *Sude mi, Gazde: Još i danas zamiriše trešnja*, *Gazde: Zbogom za zbogom*, *Gazde: Ajmo tugo, ajmo tamburaši*, Kićo Slabinac: *Slavonac sam*):

„Mekan je i lakouman, dobrodušan i duhovit kao da je rođen u Slavoniji ili u Srijemu, pa nam zato i njegove ličke osobe dolaze odviše mekane, dobre i sentimentalne za opori krajiški ambijenat, za spartanske duše, poznate nam već iz tvrdog Turićevog i kremenskog Starčevićevog stila.“¹⁵³

U članku *Joso Bužan* iz jedanaestog sveska Matoš opisuje Slavonce kao osobe s realističnim pogledom na svijet i optimističnim stavom koji se predaju tjelesnim užiticima što se primjećuje i u slavonskim pjesmama (Kićo Slabinac: *Kad čujem tambure; Hej, bećari; Seoska sam lola*):

„On je pravi Slavonac, i kao svi Slavonci realista i optimističan epikurejac.“¹⁵⁴

U članku *Slike Miroslava pl. Kraljevića* iz jedanaestog sveska, Matoš ponovno ističe mekoću, odnosno dobrodušnost, blagost, nježnost, lakoću, duhovitost i realističan pogled na svijet kao vrline Slavonaca:

„Miroslav Kraljević je dakle naslijedio slavonski dar mekoće, lakoće, duhovitosti i realizma, pa lički talent samostalnosti, solidnosti i bezobzirnog individualizma, dok je kao sin našeg vremena kao najbolji među nama baštinik svih onih trzavica nerva i duše, kroz koje prolazi suvremenost hrvatske inteligencije u formaciji novog, modernog čovjeka.“¹⁵⁵

¹⁵¹ Ibid. 133, str. 25.

¹⁵² Ibid. 133, str. 25.

¹⁵³ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.7., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 9.-10.

¹⁵⁴ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973)*, sv.11., Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 76.

¹⁵⁵ Ibid. 154, str. 119.

U članku *Miroslav pl. Kraljević* iz jedanaestog sveska Matoš usporedbom ističe stav Slavonca prema ženi, odnosno ističe privlačnost fatalne žene koja se prepoznaje i u slavonskim pjesmama (Miroslav Škoro: *Garavušo garava, Gazde: Neće snaša tamburaša*):

„Kao Ličanin imaš osjećaja za snažne individualne crte, za solidnost i što veću izrazitost, a kao Slavonca privlačila ga je žena, naročito žena pokvarena, opasna i orgijska, dok je kao pravi Šijak duboko osjećao svu komičnost života, našavši u velikim satiricima kao Goya i Daumier srodne velike učitelje i majstore – to prije što ga je osvojila i inteligencija njihove suverene tehnike.“¹⁵⁶

U polemičkom članku *Literarni dijalozi* iz trinaestog sveska Matoš opisuje Mahoresov jezik i jednostavnu narodnu dikciju u njegovim pjesmama uspoređujući ga sa slavonskim pjesmama:

„Kao svi pravi Slavonci, kao Jurković, Velikanović, Benešić, a naročito Harambašić, Mahores se već odlikuje nekom velikom, možda odviše velikom lakoćom stiha, krasnom i prostom narodnom dikcijom i onom, da tako rekнем, filosofijom, slavonskom šokačkom filosofijom, vedrom i šaljivom, jedinom u Hrvatskoj koja vidi kao pravi, galski Francuz, ili Heine, u ljubavi uvijek nešto veselo, šaljivo, čak i smiješno, no izgovor za razne pesimizme i tužne sentimentalnosti.“¹⁵⁷

Matoš tom usporedbom ističe narodnu dikciju u slavonskim pjesmama koju obilježava razgovorni stil, kolokvijalizmi, izostavljena slova i riječi te riječi i motivi karakteristični za određeni prostor. Matoš također opisuje i vedru i šaljivu slavonsku filozofiju koju u životu i u pjesmama obilježava ton veselog i duhovitog kada se primjerice pjeva o ženi koja je htjela bolju priliku (*Gazde: Neće snaša tamburaša*), ali i ton sentimentalnosti kada se pjeva o ženi koju ne mogu imati zbog drugog, koja je umrla ili koju su ostavili (*Gazde: Ajmo tugo, ajmo tamburaši*).

U pismu Andriji Milčinoviću iz devetnaestog sveska u usporedbi s Kozarcem javlja se komentar Matoša kao kritičara i kao domoljuba ističući važnost vjerodostojnog opisa prostora u djelu:

„Mislio sam, da ste Slavonac – vrsta Kozarca i da poznajete okolinu.“¹⁵⁸

Matoš ističe važnost poznavanja i prepoznatljivog i vjerodostojnog opisivanja Slavonije u književnom djelu. U drugom citatu iz pisma Matoš ističe podatak iz svakodnevice o slavonskoj apatiji, o njihovoj ravnodušnosti i otupjelosti zbog života pod tuđom vlasti:

„Od mlađih, ja držim Vas naskrenijim i najoriginalnijim, i duša me boli, kada gledam da apatija, slavonska apatija obuzima i pisca Milčinovića.“¹⁵⁹

¹⁵⁶ Ibid. 154, str. 122.

¹⁵⁷ *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša (1873-1914-1973), sv.13.*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1973, str. 226.

¹⁵⁸ Ibid. 145, str. 331.

¹⁵⁹ Ibid. 145, str. 351.

5. Zaključak

Cilj diplomskog rada bio je analizirati obilježja Slavonije u Matoševim književnim i neknjiževnim djelima i objasniti ulogu obilježja i razlog izbora motiva slavonskog prostora. Čitanjem Matoševih djela prije upoznavanja sa znanstvenom literaturom omogućio se izravan susret s njegovim životom, stavovima te osobinama Matoša kao pisca, kritičara i domoljuba. Podjelom na književna i neknjiževna djela ustanovljene su razlike između skupina i razlike u vrstama obilježja te ulogi tih obilježja. U književnim djelima prepoznaje se pisac Matoš u izgrađivanju mjesta radnje i psihološkoj karakterizaciji slavonskog čovjeka dok se domoljub Matoš primjećuje u izboru i predstavljanju motiva slavonskog prostora i u likovima koji su nositelji njegovih ideja riječima i djelima. U neknjiževnim djelima prepoznaje se kritičar Matoš u isticanju vrlina i mana pisaca koji uspješno ili neuspješno stvaraju sliku određenog prostora u književnosti dok se domoljub Matoš primjećuje u isticanju vrlina ljudi koji su predstavnici slavonskog, odnosno pravog hrvatskog prostora i ljudi.

Pojam Slavonija bilo je potrebno odrediti prije analiziranja obilježja slavonskog prostora i čovjeka u književnim i neknjiževnim djelima. Pojam Slavonija određen je opisivanjem njezinog književnog, kulturnog i povijesno-zemljopisnog konteksta. Povijesno-zemljopisni kontekst neizravno je povezan s temom jer je on utjecao na književni i kulturni kontekst koji su izravno vezani uz temu diplomskog rada. Zemljopisni položaj utjecao je na vrstu rada zbog triju velikih rijeka i plodnog tla, ali i na kulturu zbog susreta s brojnim narodima koji su privremeno, dugotrajno ili trajno ostali u Slavoniji. Razvoju specifične kulture pridonijela je i dugotrajna odvojenost od ostatka Hrvatske što omogućuje i prepoznavanje karakterističnog i lokalnog u književnim djelima sa slavonskim motivima i tematikom. Život pod tuđom vlasti, izravni i neizravni otpori te držanje do tradicije, religije, jezika i vrsta rada oblikovala je kulturu i mentalitet slavonskog čovjeka. Iz opisanog književnog konteksta može se prepoznati Matoša kao književnika koji je dijelom života, ali i razmišljanjima i stavovima vezan uz Slavoniju. U književnim djelima Matoš je izravno slavonskim motivima vode, zemlje i sela, toponimima te neizravno svojim razmišljanjima o Slavoniji smjestio nju u književnost. Iz opisanog kulturnog konteksta prepoznaju se obilježja karakteristične slavonske kulture koja su pronašla život u književnim djelima sa slavonskom tematikom: iskustva starijih i znanje o obradi zemlje, kršćanski nauk, vrsta rada (poljoprivreda) i tip sela. Ta obilježja utjecala su na slavonskog čovjeka te na njegove običaje, način razmišljanja i odnose prema živim bićima.

U prvoj skupini u književnim djelima analizirani su motivi koji stvaraju sliku prostora i čovjeka, odnosno pozadinu djelovanja likova i radnje u djelu dok se u drugoj skupini analiziraju obilježja vezana uz način života. Motivi flore, faune, plodova, oruđa te slavonskog sela, kuće i okućnice omogućuju stvaranje prepoznatljive i vjerodostojne slike prostora, ali i asociraju na vrstu rada u Slavoniji, odnosno na biljnu i životinjsku proizvodnju. Motivima u drugoj skupini opisan je i način rada (marljivost, ustrajnost, izdržljivost) kao rezultat povezanosti između ljudske egzistencije i zemlje. Motivima glazbe asocira se na prepoznatljive motive u pjesmama te tradicionalne glazbene instrumente. Motivima krsta, crkve i raspela opisuje se izgled slavonskog sela i kuće te naglašava držanje do kršćanstva. U poglavlju *Način razmišljanja* analizom obilježja prepoznaje se negativan stav muškarca prema fatalnim i emancipiranim ženama te strancima, ali pozitivan stav prema zemlji i životinjama zbog ulaganja i primanja u zemlju. Ljubav prema zavičaju ističe se nostalgijom i reakcijom na glazbu koju je Matoš opisivao kao uzor ljubavi prema domovini. U jeziku se prepoznaje utjecaj kulture, gospodarstva i povijesti u frazemima, usporedbama i riječima vezanim uz Slavoniju te utjecaj kršćanskog nauka u usklikima i frazemima.

U prvoj skupini analizirane su Matoševe izjave i kritike koje se mogu smatrati smjernicama za oblikovanje geoidentiteta Slavonije koje je on primijenio u svojim djelima. Predlaže se izbor motiva vode, zemlje, flore, faune i toponima koji oblikuju geoidentitet Slavonije te izbor tema bliskih čitatelju radi razumijevanja autorovih ideja. Prepoznatljivost i vjerodostojnost prostora može se ostvariti izborom karakterističnog i lokalnog pazeći na razlike između grada i sela te sela u različitim hrvatskim regijama. Matoševi komentari o slavonskom načinu života ističu utjecaj odnosa između čovjeka i zemlje na razvoj domoljublja zbog čega motivi slavonskog pejzaža potiču razvoj domoljublja u čitatelju. Usporedbama sa Slavoncima ističe vrline Slavonaca kao što su vedrina, duhovitost, polet u radu, velikodušnost i sentimentalnost.

Kao što je istaknuto u Matoševim izjavama u neknjiževnim djelima te motivima i idejama u književnim djelima, Matoš je odabrao slavonsku selo i pejzaž za isticanje domoljubnih ideja i buđenje nacionalnog identiteta jer smatra da je slavonski čovjek, njegova kultura i način razmišljanja uzor hrvatskom narodu. Matoš je odabrao slavonski pejzaž i zbog bliskosti motiva i tema narodu što omogućuje razumijevanje ideja, ali i zbog držanja do tradicije, vjere i jezika koji su dio nacionalnog identiteta. Iz tog razloga ključan je izbor motiva koji će stvoriti prepoznatljivu i vjerodostojnu sliku slavonskog prostora kao podloge za isticanje domoljubnih ideja riječima i djelima njegovih likova.

6. Popis literature i izvora

Domazet, Anđelko. *Kršćanska vjera i kultura*. Služba Božja, 52/1 (2012), str. 5. - 9. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/60977> (2017-11-29)

Hrvatska enciklopedija. URL: <http://www.enciklopedija.hr/> (2018-01-28)

Hrvatski leksikon. URL: <https://www.hrleksikon.info/> (2018-01-28)

Jukić, Sanja; Rem; Goran. *Panonizam hrvatskog pjesništva I*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku, 2012.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.1*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.11*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.13*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.17*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.19*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.2*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.20*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.3*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.4*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.5*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.5*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.6.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.7.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Matoš, Antun Gustav. *Sabrana djela Antuna Gustava Matoša, sv.8.* Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1973.

Menac-Mihalić, Mira. *Hrvatski dijalektni frazemi s antroponimom kao sastavnicom.* Folia onomastica Croatica, 12-13 (2004), str. 361.-385. URL: <https://hrcak.srce.hr/22952> (2018-06-20)

Mimica, Bože. *Slavonija – Zlatno srce Hrvatske I. – Povijest Slavonije od antike do XX. stoljeća.* Rijeka: Duševnić i Kršovnik, 2012.

Oraić, Dubravka. *Pejzaž u djelu A. G. Matoša.* Zagreb: Nakladni zavod MH, 1980.

Rem, Goran; Rem, Vladimir. *Šokci u povijesti, kulturi i književnosti – predavanja o regionalnoj književnosti.* Osijek: filozofski fakultet u Osijeku, 2008.

Sablić-Tomić, Helena; Rem, Goran. *Slavonski tekst hrvatske književnosti.* Zagreb: Matica hrvatska, 2003.

Summary

Because of her characteristic geographic position, history and culture, Slavonia became a part of the Croatian literature with recognizable motifs and themes. The origin of the fertility of the soil, the cultivation of the land, necessary for the survival of the Slavonian people, and the position at the intersection, where many people had passed during the migrations and the conquests, affected the Slavonian people and their culture. The birth of Antun Gustav Matoš in Tovarnik linked him to the Slavonian land. Learning about the Slavonian people, culture and literature, and because of his life in exile, he fell in love with the Slavonian land and the Slavonian man as the representation of the true Croatian land and man. During his twenty years of continuous work, Matoš had written numerous literary and non-literary works which were marked by his ideas and thoughts as a writer, a critic and a patriot. The topic of this MA paper is Slavonia in the works of Antun Gustav Matoš. The purpose of this paper is to explore the features of Slavonia in his literary and non-literary works. The aim of this research is to analyze the types of features which Matoš used to create a recognizable and veracious Slavonian land in literature. After analyzing the features, the role of the Slavonian features and the reason behind the choice of the Slavonian theme have been concluded.

Keywords

Slavonia, Slavonia in literature, Antun Gustav Matoš, landscape, way of life, way of thinking

7. Prilozi

Bekrije: *Po prašini i divljini*

Po prašini i divljini skitam se
zašto tebe opet nema pitam se

Sam, sam, sam, opet sam sam

A isto mi se piše bio sam il' ne
i meni će jednom doći proljeće
a dotada opet skitat ću se ja
jer se tako smiruje duša bečarska

U meni je duša pusta, nemirna
zato nemoj za mnom ići nevirna

Sam, sam, sam, opet sam sam

A isto mi se piše bio sam il' ne
i meni će jednom doći proljeće
a dotada opet skitat ću se ja
jer se tako smiruje duša bečarska

Kićo Slabinac: *Ošini po prašini*

Ošini po prašini
nek se sve praši
dan i noć slavonski
tuku tamburaši

Na družinu iz dječaćkog doba
golišavce uglotani' gaća
u te dane sjećanje me vraća

Kad smo bosu gazili sred šora
po prašini od četiri cola
kud su nekad prolazila kola

Hej, družino, iz dječaćkog doba
golišavce ugotani' gaća
tad smo bili k'o rođena braća

Stiglo nas neko novo doba
šorovima vise se ne praši
sad još praše samo tamburaši

Hej, družino, iz dječaćkog doba
golišavce ugotani' gaća

Slavonska duša: *Sve me čeka*

Zaškripao stari deram
na didinom pustom stanu
Vjetar blag mi zvuke nosi
čak na ovu tuđu stranu

Čeka dida, čeka kosa,
čeka trava, čeka rosa,
stari kosac i avlija
čeka pusta Slavonija

Vidim hrašće ostarilo
pod njim didu kosu klepa
lice mu je oronulo
on još uvijek mene čeka

Čeka šor na pjesmu staru
i tambura u kućaru

špenclе kapa s dukatima
sve još čеka mene nema

Kiće Slabinac: *Škripi đeram*

Škripi đeram, škripi đeram
Tko je na bunaru, tko je na bunaru, škripi đeram
E e ej, škripi đeram

Na bunaru, na bunaru
Zlato materino, zlato materino, na bunaru
E e ej, na bunaru

Vodu grabi, vodu grabi
Bilo lice 'ladi, bilo lice 'ladi, vodu grabi
E e ej, vodu grabi

Vodu lije, vodu lije
Bilo lice 'mije, bilo lice 'mije, vodu lije
E e ej, vodu lije

Zasukala, zasukala
Svilene rukave, svilene rukave, zasukala
E e ej, zasukala

Bijele joj se, bijele joj se
Ruke do lakata, ruke do lakata, bijele joj se
E e ej, bijele joj se

Slavonske lole: *T'eraj, t'eraj žestoko*

Na krivo sam otkad znam
Kirvaj mi je svaki dan
Evo, noć tek svanula

Preži konja oba dva

T'eraj, t'eraj žestoko
Kuća nam je daleko
Neka cesta krivuda
Široka je livada

Svi plotovi, kraj putaši
Pajdaši su stari naši
A sve one oko plota
Koštale su me života

T'eraj, t'eraj žestoko
Kuća nam je daleko
Neka cesta krivuda
Široka je livada

Konji se umorili
Žedni oni, žedni mi
Znaš ti dobro ko i ja
Vozimo zbog stajanja

T'eraj, t'eraj žestoko
Kuća nam je daleko
Neka cesta krivuda
Široka je livada

Širok šor: *Zeleni se livada*

Zeleni se livada
Zeleni se trava
A na travi zaspala
Curica garava

Oj curice garava
U livadi cvijeće
Ja ću tebe ubrati
Srce drugu neće

Pregazit ću livadu
Pogazit ću travu
Poljubit ću curicu
Rumenu garavu

Kosa joj se rasula
Međ latice bijele
Usne su joj rumene
Kano trešnje zrele

Slavonske lole: *Blago tebi zelena šumice*

Blago tebi zelena šumice
blago tebi zelena šumice
ti se mladiš svake godinice
a ja sada i više nikada

Na livadi leži momak mladi
na livadi leži momak mladi
ubili ga djevojački jadi

Sjaj mjesece da ljubim anđelce
Ona mala usta nasmijana
Kad se dvoje vole od malena
To je ljubav ne zaboravljena

Oj mladosti najmilije doba
za tobom ću zaliti do groba

Miroslav Škoro: *Garavušo garava*

Garavušo garava, ti si mene varala
Ti si mene varala kad si mi govorila

Bit ćeš moja ili ničija
Garavušo garava, ti si mene lagala

Šorom lipa miriše, srce moje uzdiše
Srce moje uzdiše, nema mi garavuše

Priskoćit ću plotove, privnut ću stolove
Privnut ću stolove, curo moja zbog tebe

Širok šor: *Oko garavo*

Ne da mi mira to oko garavo
zbog nje bi majko zoru zorio
rakiju, vino, ma sve bi prolio
samo da bi joj usne ljubio

Sve konje vrane, žita, ambare
dat ću za njene oči garave
ne mogu majko mog mi sokola
živit bez njenog oka garava

U meni gori i duša izgara
i znade, znade moja tambura
da svaka žica za nju udara
a srce puca, puca napola

Ne mogu majko mog mi sokola
živit bez njenog oka garava

Slavonske lole: *Malena*

U vrbiku čekam ja, čekam ja, čekam ja
Kad će doći malena, malena, malena

A malena, malena živa žerava
Srce mi je, srce mi, srce slomila

U šumici stojim ja, stojim ja, stojim ja
Dođe moja malena, malena, malena

Poljubit ću neka zna, neka zna, neka zna
Njena usta rumena, rumena, rumena

Slavonske lole: *Ej, Kato, moje zlato*

Kad se samo sjetim tvoga lica rumena
od miline rastopi se duša bećarska

Ej, Kato, moje zlato, sjedi do mene
ej, da bećarsko srce ne vene

Zbog nje me majka stara stalno karala
mani se je, sve je, sine, momke varala

Kad u jutro zorom rano kući idem ja
od ljubavi i od vina duša umorna

Miroslav Škoro: *Ne dirajte mi ravnicu*

Večeras me dobri ljudi
nemojte ništa pitati
neka suze tiho teku
pa će manje boljeti.

Još u sebi čujem majku
kako tužna govori
kad se jednom vratiš sine
ja ću te čekati.

Mene zovu moja polja
mene zovu tambure
prije nego sklopim oči
da još jednom vidim sve.

Ne dirajte mi večeras
uspomenu u meni,
ne dirajte mi ravnice
jer ja ću se vratiti.

Kiće Slabinac: *Inati se Slavonijo*

Sa prozora opet vire
ona stara dobra lica
ma, ne zna se sto je šire
ili duša il' ravnica

Ovdje vrijeme ko da stoji
kao da sve duže traje
otkad pamte stari moji
odlazi se, a ostaje

Inati se, Slavonijo
ljepota nek tvoja boli
nema onog ko te ne zna
ko te ne zna, a ne voli

Još se pamte s puno žara
riječi moga starog dide

jadan onaj koji vara
nemoj da se tvoji stide

Tamo negdje, u daljini
svoju tajnu ljubav krije
ma, sve se mi vise čini
ne mogu bez Slavonije

Slavonske lole: *Slavonijo, volim te*

Svani, svani zoro bajna
Grani sunce zvijezdo sjajna
Pa probudi moju snenu
Ljepoticu okićenu

Probudi mi ravnicu
Srca moga miljenicu
Da joj šapnem riječ il dv'je
Slavonijo volim te

Tjeraj zoro crnog mraka
Potjeraj ga sa sokaka
Da ja vidim njive svoje
I maleno selo moje

Kiće Slabinac: *Kad čujem tambure*

Kad čujem tambure
tamburice glas
zbogom, majko i sestrice
ja ostavljam vas

Ajca, vinca-ca, vinca rumena

Kad čujem tambure
skočim na bure
pa izvadim litru, dvije
pijem do zore

Vina da pijem
da se napijem
svako jutro žena zove
kuci da idem

Ja leg'o do zida
žena do kraja
dođe komšija
pa me otjera

Nije prošla godina
žena rodila
žena rodila
isti komšija

Miroslav Škoro: *Sude mi*

Knjigu piše vitez roda moga
u dalekoj zemlji okovan
pa je šalje svojoj vjernoj ljubi
pod zidine grada bijeloga

Ej, ljube moja, moga oka vilo
idu dani, ode godina
ej, da uza me nije tvoje tilo
i da su me braća izdala

Sude mi
zato što svoje volim

volim najviše
sto sam branio moje najdraže

Sude mi
dušmani moja ljube, al' ne znaju
da je istina
voda duboka

Ej, djeco mila, vite grane moje
poslušajte sto vam govorim
ej, ko ne ljubi i ne čuva svoje
Božjeg lica neće vidjeti

Gazde: Još i danas zamiriše trešnja

Još i danas zamiriše trešnja
U proljeće kao davno prije
Jedna trešnja danima daleka
Tamo gdje me već odavno nije

Rekao sam kad poći sam mor'o
Spalite mi i kuću i njivu
Samo trešnju ostavite staru
Kad navratim da je vidim živu

Što to ima u ljudima tužno
Da ulaze u tuđe živote
Tko to živi u prošlosti mojoj
A još nije umro od sramote

Rekao sam u vjetar sam pričao
Nikog nije bilo da me čuje
Lijepu pjesmu ne voli baš svako
Neko baca kamen na slavuje

Gazde: *Zbogom za zbogom*

Na grožđe sve mirise
jesen je oko načela
da l' moje ime piše
tamo gdje si se budila

Tvoje je pola svijeta
dao Bog da budeš sretnija
samo nek' ti bude sveta
uspomena našeg sna

Zbogom za zbogom
još samo to nam ostaje
bila je ljubav
al' ona dugo ne traje

Zbogom za zbogom
da nam se duše pozdrave
da se usne napiju
jer u ljubav nečiju
tvoje više vjeruju

Gazde: *Ajmo tugo, ajmo tamburaši*

Volio sam jednu ženu
jednu ženu kose plave
s njom sam htio čekat' stotu
u malenoj kućici kraj Save

Volio sam jednu ženu
jednu ženu oka plava
s njom sam htio čekat' stotu
al' sad spava, sakrila je trava

Ajmo tugo, ajmo tamburaši
zapjevajmo onoj koja spava
bila mi je jedina na svijetu
bila mi je ljubav prava

Ajmo tugo, ajmo tamburaši
neka žice njeno ime zovu
jer ja više nikad neću naći
mjesto njene ljubav novu

Kiće Slabinac: *Slavonac sam*

Slavonac sam, time se ponosim
davno ime od predaka nosim
Hrvatska je domovina moja
ej, Slavonko, i moja i tvoja

Domovino, u srcu te nosim
domovino, s tobom se ponosim
čuvam tvoje livade i staze
ne dam da te tuđe noge gaze

Ej, Hrvati, tamo u tuđini
vratite se svojoj domovini
vratite se na ognjišće svoje
ej, Hrvati, Hrvatska vas zove

Kiće Slabinac: *Hej, bećari*

Hej, bećari i bekrije
gdje je vino da se pije

Gdje su cure gdje su snaše
da natoče prazne čaše

Iju, ijuju, nemoj, mala, da čuju
da ne sazna tvoja mati
da si meni rekla dati
da si meni rekla dati
tri dukata ispod vrata

Šorom sajke, a svemirom Lajke
ja sam bećar jedini u majke
ne zna bećar za nikakve muke
dok mu cure ravnaju jastuke

Hej, bećari i bekrije
iz te ravne Slavonije
o, moj šore ušoreni
neće bećar da se ženi

Na šporetu prigorilo ulje
dok mi cura peglala košulje
cure ljubim, zadirkujem snaše
samo one koje se ne plaše

Kiće Slabinac: *Seoska sam lola*

Seoska sam lola
to već svako zna
nema veće lole
nego što sam ja

Seoska, najveća, seoska sam lola ja

Gdje se cure ljube, tu sam prvi ja
Gdje se žito kosi, tu sam zadnji ja
Gdje se vino pije, tu sam prvi ja
Gdje se čaše lupaju, opet prvi ja

Gazde: *Neće snaša tamburaša*

Volim snašu crnog oka, crnog đavola
Al neće sa mnom ni da divani
Pa si mislim ove noći, da ću njenoj kući poći
Ona zaspi, pender zatvori

Ali snašo nemoj tako, pusti me u sobu
Tamburom ću tebi pjevati
Ni tvoj tata neće znati da ti sa mnom teku sati
Ma daj me pusti da te poljubim

Al neće snaša tamburaša, neće bećara
Ona hoće gospodina punih džepova
Ja joj kažem ne bud luda ma taki ne znaju
Da te noću grle, ljube samo spavaju

Već godina dana ima kako patim ja
Udala se za gospodina
A sad joj fali tamburica, pod penderom tanka žica
Ali noćas drugoj idem ja

Baš je sretoh evo neko večer, šorom sama šeće
Gospodin joj otišo u grad
A što me snašo nisi htjela otišla bi iz tvog sela
Živjeli bi ko dva anđela

Al neće snaša tamburaša, ma neće bećara
Ona hoće gospodina punih džepova
Ja joj kažem ne bud luda ma taki ne znaju
Da te noću grle, ljube samo spavaju